

**Weerbare jongeren,
weerbare professionals**

Weerbare jongeren, weerbare professionals

Aan een lange witte formica tafel in een klein Utrechts buurtcentrum kwamen ze midden in de hete nazomer bij elkaar. Acht Nederlandse oudere mannen en vrouwen, gelovig en niet-gelovig, autochtoon en van Egyptische en Marokkaanse komaf. Ouders en familieleden die een deel van zichzelf moeten missen sinds hun kind de verschrikkelijke keuze maakte om naar Syrië of Irak af te reizen en zijn schepen achter zich te verbranden. Daarbij hun ouders in verwarring, woede en totale wanhoop achterlatend.

De achterblijvers waren eenzaam en geïsoleerd tot ze lotgenoten, troost en advies vonden bij het Platform Achterblijvers van het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders. 'Niemand wilde met ons gezien worden. Zodra het nieuws van mijn zoon bekend werd, werd ik uitgestoten en durfde ik niet meer buiten te komen. Zelfs in de moskee voelde ik mij niet welkom', stelt een van de vaders. 'Mijn dochter is daar, met onze kleinkinderen en wij staan machteloos. Terugkomen is onmogelijk, dus wat kan ik nu nog doen?', vertelt een ander.

Vier uur lang zijn de ouders aan het woord. Ze tonen zich opvallend rustig. Er vallen geen tranen, maar er is duidelijk sprake van ingehouden emoties. Als er een gesprek is dat - naast de vanzelfsprekende urgentie en dreiging na de verschrikkelijke aanslagen in Parijs, Brussel en Istanbul - op microniveau duidelijk maakt hoe belangrijk het is extremisme en radicalisering te voorkomen, is het dit gesprek. Voor de samenleving, voor de slachtoffers van extremistisch geweld en voor deze vaders en moeders, wier leven sinds de desastreuze keuzes van hun kinderen in de paauzestand staat.

Voorwoord

Extremisme en polarisatie vormen niet alleen een bedreiging voor de veiligheid van onze samenleving. Ze hebben ook een grote impact op de identiteitsontwikkeling van jongeren en kinderen. Ze ontwrichten families en gemeenschappen en het voorkómen ervan heeft dus een grote prioriteit. Maar dit soort preventie gaat niet zonder slag of stoot. Daar zijn professionals hard bij nodig en niet alleen in het veiligheidsdomein. Als het om preventie gaat, zijn juist professionals uit het jeugd domein inclusief het onderwijs cruciaal: leraren, jongerenwerkers, opbouwwerkers, hulpverleners, schoolartsen en hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg. In de aanpak van extremisme en maatschappelijke spanningen binnen het [Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme](#) van de minister van Veiligheid en Justitie (VenJ) en de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) gaat het zodoende, naast het verminderen van risico's door professionals in het veiligheidsdomein, ook om een stevige preventieve inzet in wijken, deskundigheidsbevordering van lokale professionals en partners en hulp bij het vormgeven van interventies in gezinnen, op scholen en in de buurt. Voor gemeenten is er sinds 2015 ondersteuning via de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van het ministerie van SZW.

Hoe deze professionals uit het jeugd domein met de preventie van extremisme en de bevordering van sociale cohesie omgaan en welke ondersteuning zij daarbij nodig hebben, onderzocht ik op verzoek van minister Bussemaker van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en staatssecretaris Van Rijn van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Ik sprak meer dan honderd professionals, deskundigen, lokale en landelijke beleidsmakers, vertegenwoordigers van landelijke brancheorganisaties en belangenbehartigers, lokale bestuurders en leidinggevendenden van organisaties uit het sociaal domein en jongerenorganisaties – van jongerenwerk tot jeugdhulp en ggz – en deels uit het onderwijs, van primair en voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs tot het hoger onderwijs. Ik reisde van Groningen naar Den Haag en van Tilburg naar Zeist en verder, om een zo scherp mogelijk beeld te krijgen. Dit rapport is gebaseerd op persoonlijke observaties uit deze ruim honderd gesprekken en werkbezoeken. Het zijn de professionals uit die lokale praktijk, die deze verkenning mede mogelijk hebben gemaakt. Zij hebben tijd vrijgemaakt om met mij in gesprek te gaan, deel te nemen aan (groeps)gesprekken en werkbezoeken en te reflecteren op bevindingen. Daar ben ik hen zeer dankbaar voor.

Ik dank ook de bewindspersonen van de ministeries van VWS en OCW en de medewerkers van beide ministeries, de Expertise-unit Sociale Stabiliteit, Sociaal Werk Nederland, Stichting School en Veiligheid en de NCTV voor hun medewerking, belangstelling en betrokkenheid. Veel dank ben ik verschuldigd aan de leden van de focusgroep. Door constructief-kritisch mee te denken hebben Amy Jane Gielen, Frank Koen, Sofyan Mbarki, Stijn Sieckelincx, Ine Spee en Saskia Tempelman een belangrijke bijdrage geleverd aan dit eindresultaat. Tot slot ben ik Ellen Meijer van het ministerie van VWS zeer erkentelijk; zonder haar inhoudelijke en praktische ondersteuning was dit alles beslist minder soepel verlopen.

Naima Azough
mei 2017

Inhoudsopgave

	Samenvatting	6
	Aanbevelingen	9
	De impact van polarisatie	11
Deel 1	Zeven uitdagingen	14
	1. Voorkom professionele eenzaamheid	16
	2. Tough love	19
	3. Investeren in vreedstijd	22
	4. Meer dan islam, meer dan radicalisering	24
	5. Wie haakt wanneer aan?	26
	6. Samenwerken met alle partijen	30
	7. Betrek ouders	32
	Epiloog: Wat nu?	34
Deel 2	Waarom?	36
	1. Triggerfactoren voor radicalisering en extremisme	37
	2. Impact van segregatie	39
	3. Indicatoren voor weerbaarheid	41
Deel 3	Goede voorbeelden	44
	HOGESCHOOL ROTTERDAM - Aanpak zorgwekkend gedrag	45
	SPIRIT - Adviespunt radicalisering en polarisatie	46
	TILBURG - Integrale samenwerking	47
	OUMNIA WORKS - Weerbaar opvoeden in Den Haag	49
	DIVERSION - Hoe voer je het moeilijke gesprek?	50
	DEN HAAG - Convenanten tussen jeugd- en jongeren werk en politie en onderwijs	51
	Overzicht kennis- en adviesorganisaties	52
	Overzicht gesprekspartners	54
	Literatuurlijst	56

Samenvatting

Professionals uit het onderwijs en het sociaal domein spelen – naast de ouders en sociale omgeving – een fundamentele rol in de ontwikkeling van jongeren en hun begeleiding richting volwassenheid. Dit rapport gaat in op de wijze waarop professionals met sociale spanningen en de preventie van extremisme omgaan en zoekt antwoorden op de vraag welke ondersteuning zij daarbij nodig hebben. Het doel was niet om de huidige aanpak en bestaande trainingen te evalueren, maar vooral om op basis van de vragen en ervaringen van professionals tot een nadere analyse te komen van de behoeftes op individueel en algemeen niveau.

Het vinden van een antwoord op deze vragen was een complexe zoektocht. Allereerst zijn radicalisering en polarisatie twee verschillende fenomenen. Ze zijn aan elkaar verwant, maar zijn niet gelijk. Daarnaast spelen er meerdere vormen van radicalisering. Professionals maken zich zorgen om jihadistische radicalisering, maar wijzen ook op een groeiende tendens in rechtsextremistische radicalisering. Bovendien zijn er binnen het jeugd domein belangrijke verschillen tussen het onderwijs en het sociaal domein. Verschillen die leiden tot andere accenten en uitgangspunten. Voor professionals in beide sectoren geldt echter dat zij als leraar, jongerenwerker of hulpverleners een cruciale bijdrage leveren in het leven van jongeren en jongvolwassenen, als het gaat om waardenvorming en wereldbeeld en hen weerbaarder kunnen maken in het omgaan met maatschappelijke spanningen.

In dit rapport zijn de gebruikte begrippen daarom in aansluiting op het Rijk gedefinieerd:

Extremisme¹

De benaming van het fenomeen waarbij personen of groepen, op buitenparlementaire wijze over de grenzen van de wet gaan en (gewelddadige) illegale acties plegen om politieke besluitvorming te beïnvloeden.

Radicalisering

Een geesteshouding waarmee de bereidheid wordt aangeduid om de uiterste consequentie uit een denkwijze te aanvaarden en die in daden om te zetten. Die daden kunnen maken dat op zichzelf hanteerbare tegenstellingen escaleren tot een niveau waarop ze de samenleving ontwrichten, doordat er geweld aan te pas komt, het tot gedrag leidt dat mensen diep kwetst of in hun vrijheid raakt of doordat groepen zich afkeren van de samenleving

Polarisatie

Polarisatie is in Rijksdefinitie de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van de segregatie (o.a. langs etnische, religieuze en andere lijnen).

---

¹ Zie Begrippenlijst Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme <https://www.nctv.nl>

Professionele eenzaamheid

In eerste deel staan de professionals en hun ervaringen met ondersteuning centraal. Veel professionals in het jeugddomein (inclusief het onderwijs) krijgen vroeger of later te maken met vragen en dilemma's rond polarisatie en wellicht radicalisering. Ook als er geen sprake is van ernstige incidenten of risico's, kunnen professionals zich zorgen maken over verontrustend gedrag van een jongere, over de merkbare invloed van actuele ontwikkelingen op de sfeer in de organisatie of vinden professionals het lastig moeilijke onderwerpen bespreekbaar te maken. Te vaak is hier intern onvoldoende oog voor, waardoor er sprake kan zijn van professionele eenzaamheid en handelingsverlegenheid. Hoe ga je in gesprek met deze jongere? Wat zijn mogelijke stappen en wat zijn de mogelijke gevolgen van die stappen? Hoe ga je om met maatschappelijke spanningen die ook intern tot conflict kunnen leiden? Op dat soort vragen is het antwoord voor professionals niet altijd even duidelijk. Voor professionals zijn er soms trainingen beschikbaar, maar uit de verkenning blijkt dat het – naast trainingen – noodzakelijk is dat professionals en organisaties ook intern het gesprek over maatschappelijke spanningen aangaan. Dan ontstaat er meer duidelijkheid en een gedragen visie. De focus moet zodoende niet alleen op het klaslokaal of de individuele hulp- of onderwijsrelatie liggen, maar ook op het team en de organisatie. Voor het tegengaan van die professionele onzekerheid, is het creëren van een klimaat van sociale veiligheid voor jongeren en professionals van groot belang. Is er voldoende openheid binnen de organisatie om als professionals onderling het moeilijke gesprek aan te gaan en lastige dilemma's voor te leggen? Is er sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid of ligt het op het bordje van een enkele gedreven zorgprofessional of burgerschapsdocent? Is er ruimte voor confrontatie, zodat een gedeelde visie niet gebaseerd is op sociaal-wenselijke antwoorden?

Kortom, is er in de organisatie sprake van een open sfeer, onderlinge samenwerking en een duidelijke visie waar betrokken professionals zich in kunnen herkennen en zich door gesteund voelen? Als je daar als individuele professional, als team en als management niet voor zorgt, kan er een klimaat ontstaan waarin professionals zich onzeker voelen, zich schamen voor hun vragen en waarin er over elkaar wordt gesproken in plaats van met elkaar. Dit valt niet in een protocol vast te leggen, maar vraagt om betrokken bestuurders die een open organisatie voor staan met ruimte voor kritisch overleg en professionele feedback. En het vereist professionals, die weten waar ze terecht kunnen met vragen en die gezamenlijk de verantwoordelijkheid nemen om een sociaal veilig klimaat te bewerkstelligen.

Beleidsmatig zou de nadruk – naast trainingen – ook meer op de kennis en ervaring waar de professional al over beschikt kunnen worden gelegd. Scholing in religie en diverse vormen van radicalisering kan nuttig zijn om signalen beter te kunnen duiden en kan helpen om bewust een eigen mening te vormen die gebaseerd is op feitelijke informatie. Maar naast deze kennis is het vooral van belang voldoende in te zetten op de al opgebouwde expertise als professional. Contact kunnen maken en in open verbinding blijven met jongeren zijn volgens deze gesprekspartners het belangrijkste. Professionals als leraren, jongerenwerkers en jeugdhulpprofessionals zijn daar – als het goed is – bij uitstek voor opgeleid.

Een bredere blik

Als het om polarisatie en radicalisering gaat, wordt duidelijk dat voorkomen daarvan een integrale visie vereist. Te vaak blijkt er bij radicalisering al langer sprake te zijn van zorgwekkende signalen en problemen aan het thuisfront. Ook als het gaat om de aanpak van impact van maatschappelijke spanningen is het nuttig om als jeugddomein vroegtijdig de koppen bij elkaar te steken. Investeren in vreedstijd doe je niet op het moment van een crisis, maar begint veel eerder in de vorm van een vertrouwensvolle samenwerking. Vroegtijdige signalering, interventie en hulp vragen om een integrale aanpak, waarbij scholen, schoolmaatschappelijk werk, jeugdhulp, jeugd- en jongerenwerk en jeugd-ggz nauwer samenwerken. Dit is niet alleen van nut voor de aanpak van radicalisering en polarisatie, maar is van algemeen belang. Maak gebruik van elkaars kracht en expertise. Veel scholen hebben baat bij nauwere samenwerking met jeugd- en jongerenwerk, zoals in Amersfoort, Amsterdam of Tilburg² gebeurt. Hierdoor voelen leraren zich beter ondersteund, bereiken jongerenwerkers meer jongeren en ontstaat er een breder netwerk, waardoor kwetsbare jongeren beter kunnen worden geholpen in een vroeger stadium. Dat blijkt ook uit het voorbeeld van de Hogeschool Rotterdam. Daar zorgen een nauwe integrale samenwerking en nadruk op preventie en veiligheid er voor, dat zorgwekkende signalen snel worden opgevangen en tot acties leiden. In die integrale samenwerking is het bovendien van belang dat de jeugd-ggz beter aangehaakt raakt. De jeugd-ggz kan een cruciale partner zijn, maar staat als specialistische organisatie in dit vraagstuk vaak meer op afstand. Het is van belang dat eventuele obstakels tot samenwerking zoveel mogelijk worden verholpen.

² In Deel 3 worden een aantal goede praktijkvoorbeelden uitgelicht.

Voorkomen is beter dan ‘deradicaliseren’

In de aanpak van onder andere jeugdcriminaliteit, mensenhandel en radicalisering werken het veiligheidsdomein en het jeugddomein al langer nauw samen. In meerdere grote en kleinere gemeenten komen professionals uit verschillende disciplines in allerlei casus-overleggen samen om te bepalen wat er moet gebeuren bij individuele gevallen. Dat is positief, maar kan nog beter. Met het oog op de aanpak van zowel radicalisering als polarisatie is het van belang, dat niet alleen het veiligheids perspectief leidend is, maar juist ook preventie en dus het jeugddomein als onderdeel van effectief veiligheidsbeleid meer centraal komt te staan. Het jeugddomein en het veiligheidsdomein moeten daarbij als gelijkwaardige partners worden gezien. Sociaal werkers, jongerenwerkers en andere professionals fungeren soms als de kanaries in de mijn. Zij kunnen bepaalde signalen en zorgwekkende ontwikkelingen als eerste aankaarten en kunnen op deze manier erger voorkomen. Vanzelfsprekend zijn er daarbij beperkingen. Professionals uit het sociaal domein onderwijs begrijpen goed dat niet alle informatie gedeeld kan worden en dat in geval van veiligheidsonderzoek er niet altijd terugkoppeling plaats kan vinden.

Wat als ik het mis heb?

Toch geven veel professionals en bestuurders aan te worstelen met de grenzen rond informatie-uitwisseling en institutionele samenwerking. Juist op dit terrein waar niet alleen politie, maar ook andere (landelijke) organisaties binnen het veiligheidsdomein een rol spelen is er een zekere vrees. Er is de begrijpelijke vrees om onterecht te melden of de vrees om te melden met alle risico's vandien. Verlamming is soms het gevolg.

Bovendien blijkt dat ook in gevallen waarin er wel geregeld informatie en signalen worden gedeeld er relatief vaak ontevredenheid leeft bij organisaties in het onderwijs en het sociaal domein over de wijze waarop zij betrokken blijven bij het verdere proces rond een jongere. Het niet verder betrekken van deze partners leidt tot ongewenste situaties en een gemis aan vertrouwen. Voor de preventie van radicalisering en polarisatie kunnen professionals uit het jeugddomein een grote rol spelen. Niet alleen als het gaat om wegen van signalen, maar ook in het kader van op- en afschalen van acties. Immers, ook als een casus rond zorgelijk gedrag van een jongere niet tot verder veiligheidsonderzoek leidt, is het van belang dat het jeugddomein de verdere begeleiding van de betrokken jongere op zich kan nemen en deze jongere niet ‘van de overlegtafel valt’ en in dossierkasten verdwijnt. Het is van belang dat de rol van het sociale domein weerspiegeld wordt in een vanzelfsprekender positie binnen de samenwerking met het veiligheidsdomein en er een duidelijker overzicht is wat de (op zich grote) mogelijkheden zijn voor informatie-uitwisseling. De soms grote verschillen in kijk tussen het jeugddomein en het veiligheidsdomein - nationale veiligheid vs belang van het kind, verdachte vs kwetsbare jongere, signalen vs privacygevoelige informatie - kunnen overbrugd worden. Door te zien dat beide domeinen gelijkwaardig zijn en een eigen verantwoordelijkheid dragen.

Kortom, voor een effectieve preventie moeten professionals uit het jeugddomein niet alleen ‘betrokken’ worden, maar erkend worden als gelijkwaardige partners die cruciaal zijn voor effectief veiligheidsbeleid.

Leeswijzer

Dit rapport valt uiteen in een aantal delen. In Deel 1 ga ik uitgebreid in op de uitdagingen, die professionals ervaren en kom ik tot een aantal aanbevelingen. In dit deel ligt de focus sterker op polarisatie. Uit de gesprekken met professionals is namelijk gebleken, dat zij zich grote zorgen maken om toenemende sociale spanningen, in de klas, op straat, in de eigen organisatie en in de samenleving. Niet alleen omdat maatschappelijke spanningen een voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering, maar vooral omdat – zoals de meeste gesprekspartners benadrukten – maatschappelijke spanningen een nadelige impact kunnen hebben op het welbevinden en de weerbaarheid van jongeren en professionals.

In Deel 2 ga ik in op de impact van segregatie en vervreemding als voedingsbodem en citeer ik een aantal triggerfactoren die tot radicalisering kunnen leiden. Triggerfactoren zijn relevant om in beeld te brengen, aangezien het aanknopingspunten kunnen zijn voor signaleren en wellicht ingrijpen door professionals uit het jeugddomein. Tot slot beschrijf ik in Deel 3 gedetailleerd een aantal goede voorbeelden uit het veld.

Aanbevelingen

Professionals in jeugd- en jongerenwerk, zorg en onderwijs

1. stellen mede de sociale veiligheid van jongeren en professionals centraal;
2. krijgen trainingen waarin, naast theoretische kennis van extremisme en radicalisering, met name de eigen kernvaardigheden als professional centraal staan;
3. zijn voldoende getraind, maar hebben desgewenst ook toegang tot (praktische) intervisie en coaching-on-the-job, eventueel door samenwerking met externe partners;
4. zijn in staat de verbinding aan te gaan met jongeren, leerlingen en cliënten, en vandaar uit te handelen;
5. voelen zich vrij om in een veilige context dilemma's, afwijkende en scherpe meningen en onzekerheden rond vraagstukken als maatschappelijke spanningen en radicalisering te bespreken;
6. kiezen een integrale aanpak en hebben oog voor risicofactoren als multiproblematiek in de thuissituatie, psychopathologie, licht verstandelijke beperking, schooluitval en criminele antecedenten.

Bestuurders en brancheverenigingen in jeugd- en jongerenwerk, zorg en onderwijs

1. zijn zich ervan bewust dat ook binnen hun organisatie polarisatie en eventuele extreme opvattingen mogelijk sterker spelen dan ze denken;
2. zijn zich ervan bewust dat met eenzijdig samengestelde teams veel gemist wordt van wat in de buitenwereld speelt;
3. staan erbij stil dat hun professionals kunnen worstelen met vraagstukken rond radicalisering en polarisatie en hoe daarin te handelen;
4. stellen samen met de professionals op de werkvloer, bottom-up, een visie vast op de eigen gedeelde waarden en uitgangspunten;
5. stellen een veilige werksfeer centraal en bieden ruimte voor meer uitwisseling en open gesprekken met collega's, met ruimte voor eigen reacties op gebeurtenissen ;
6. stellen trainingen beschikbaar, waarbij aandacht is voor implementatie en borging binnen de organisatie, en scheppen mogelijkheden voor intervisie en coaching on the job;
7. richten (inter)sectoraal integrale deskundigheidsbevordering in op de thema's polarisatie, radicalisering en de daarmee samenhangende kwetsbaarheid voor (verschillende vormen van) verstoorde identiteitsontwikkeling;
8. sluiten aan bij bestaande infrastructuur om binnen het jeugddomein nieuwe ontwikkelingen te realiseren;
9. ondersteunen binnen de ggz, jeugdhulp en het jeugd- en jongerenwerk een mobiel multidisciplinair adviesteam, dat organisaties kan bijstaan in gestructureerde advisering rond casuïstiek;
10. zorgen samen met lokale overheden voor een steviger samenwerking in de preventieve fase tussen het onderwijs en het sociaal domein.

Lokale overheden

1. versterken het jeugd- en jongerenwerk: daar waar jeugd- en jongerenwerk sterk is en zich gesteund weet, zijn vaak ook de beste voorbeelden te vinden;
2. kiezen voor een wijkgerichte aanpak waarbij scholen zijn betrokken: samenwerking op dit onderwerp vanuit het sociaal en onderwijsdomein;
3. benadrukken in de integrale samenwerking rond polarisatie en de (vroeg) preventie van radicalisering het jeugddomein, en niet alleen het veiligheidsdomein;
4. zorgen voor een passende informatie-uitwisseling tussen het veiligheidsdomein en het jeugddomein, om het vertrouwen tussen partners in de keten te bewaren;
5. kiezen voor meer diversiteit in de sleutelfigurenaanpak: meer aansluiting en oog voor polarisatie en gevoelens van angst en onvrede bij alle groepen;
6. benutten preventie van polarisatie en radicalisering als onderdeel van gemeentelijk jeugdbeleid.
7. zorgen voor onder meer outreachend werken vanuit de wijkteams en het jongerenwerk, niet vooral gericht op individuele casussen;
8. investeren als lokale bestuurders in de opbouw van een vertrouwensrelatie met vrijwilligersorganisaties en sleutelfiguren, en gaan in vrede tijd de wijk in.

Rijksoverheid en lokale overheden

1. zorgen voor een vraagbaak en vindplek van kennis, kundigheid en interventies voor het sociaal domein, zoals er voor de onderwijssector Stichting School & Veiligheid (SSV) is. Met een duidelijk overzicht in het ondersteuningsaanbod en wie wat doet, zodat voor professionals duidelijk is waar zij met vragen naartoe kunnen;
2. stimuleren de verbinding en samenwerking in de preventieve aanpak tussen jeugdwerk, jeugdhulp, jeugd-ggz, jeugdgezondheidszorg (jgz) en onderwijs vanuit een interdepartementale aanpak;
3. zorgen voor meer aandacht, bewustwording en ondersteuning rond polarisatievraagstukken bij bestuurders en beslissers van onderwijs- en jeugd(hulp)instellingen;
4. zorgen voor een sterker aanbod en gebruik door ouders van preventieve ondersteuning door nauw samen te werken met diverse gemeenschappen en/of zelforganisaties;
5. zorgen voor een herkenbaar en aansprekend aanbod aan opvoedingsondersteuning voor alle ouders (dus ook ouders met een migrantenachtergrond), waar ze vertrouwen in hebben en gebruik van maken;
6. voorkomen ketenmoetheid en het aanspreken van dezelfde medewerkers op verschillende onderwerpen, door het stimuleren van een integrale samenwerking en een overlegstructuur, met aansluiting op andere maar vergelijkbare onderwerpen;
7. zorgen voor meer helderheid over privacy en de mogelijkheden en onmogelijkheden rond het uitwisselen van informatie binnen de gehele keten;
8. stimuleren meer wetenschappelijk onderzoek, onder andere naar preventieve factoren die weerbaarheid tegen extremistisch gedachtegoed versterken.

De impact van polarisatie

‘Vervreemding en radicalisering zullen alleen maar toenemen, ben ik bang. Als ik kijk naar de beeldvorming, naar hoe negatief jongeren soms in het leven staan, hoe weinig weerbaar ze zijn, dan zie ik het niet optimistisch in. Veel jongeren die bij onze organisatie binnenkomen, hebben een licht verstandelijke beperking, ze zijn erg beïnvloedbaar voor allerlei soorten hosselaars en ronselaars. Ook de polarisatie neemt toe, jongeren raken steeds gefrustreerder en ze zijn er opener over dan ooit en gooien van alles op social media. Ouders en maatschappij mogen niet achteroverleunen. Het is echt ons probleem.’

Opmerkelijk was dat bijna alle gesprekspartners om een grotere alertheid en een sterkere urgentie bij het vraagstuk van polarisatie en vervreemding vroegen. Ze maken zich grote zorgen over de toenemende spanningen en polarisatie in Nederland, Europa en ver daarbuiten en de impact daarvan op ‘hun’ jongeren. Niet alleen omdat polarisatie als een mogelijke voedingsbodem voor alle vormen van extremisme kan dienen, maar omdat polarisatie an sich een negatieve invloed heeft op de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongeren. Professionals maken zich grote zorgen om toenemende vervreemding, toenemend wantrouwen tegenover instituties en autoriteiten, een groeiend wij-zij-denken en mentale segregatie die jongeren vatbaarder maakt voor extreme standpunten en boodschappen.

Boze en teleurgestelde burgers zijn er in allerlei soorten en maten, preciseren sommige professionals.

‘We zien niet alleen de boze witte burger waar we zo vaak over horen’, aldus een maatschappelijk adviesbureau, ‘We werken al jaren met jonge mensen die uit idealisme bij ons in allerlei projecten meelopen om het gesprek rond moeilijke maatschappelijke thema’s op scholen te stimuleren, zoals meer acceptatie van LHBT-rechten, of het gesprek over de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Vaak gaat het om studenten van allerlei achtergronden die zich ergens voor willen inzetten en tegelijk een centje bij willen verdienen. Maar de laatste tijd zien we dat meer en meer van deze jonge hoogopgeleide progressieve biculturele studenten zich terugtrekken uit deze projecten, omdat ze geen rolmodel meer willen zijn. Ze vinden dat in onze samenleving met twee maten wordt gemeten en ze ‘er toch niet bijhoren’. Daar maken we ons enorm zorgen om. Als zij al geen bruggenbouwer meer willen zijn, wie dan wel?’

Polarisatie zorgt er kortom mede voor dat jongeren zich kunnen terugtrekken en geen rolmodel meer willen zijn. Ze vinden dat de democratische rechtsstaat er minder voor hen is en ervaren deze zeker niet als wederkerig. Dat heeft niet alleen gevolgen voor hun persoonlijke ontwikkeling en de kansen die ze krijgen en nemen in hun leven. Het kan er ook toe leiden dat jongeren opgroeien tot volwassenen die weinig tot geen maatschappelijke verbondenheid ervaren en zich minder medeverantwoordelijk voelen voor het algemeen welzijn.

In het hoge Noorden wees een opbouwwerker op een vergelijkbaar en wellicht onderschat probleem.

‘In Noordoost-Groningen zijn er meer en meer arme, autochtone laaggeschoolde jongeren en volwassenen die zich in de steek gelaten voelen. Gaswinning is de voedingsbodem voor hun frustraties, mensen zitten vast en kunnen letterlijk en figuurlijk geen kant op. Ze zijn wanhopig en voelen een enorm isolement. We zien dat rechts-extremistische groepen daarop inspelen en zelfs coalities weten te sluiten.’

Deze observaties sluiten aan op de journalistieke zoektocht *Twee Werelden, Twee Werkelijkheden* van journaliste Margalith Kleijwegt naar de impact van sociale spanningen in het onderwijs (2016). Ook hierin werd pijnlijk duidelijk hoe sterk de fysieke en mentale segregatie is op sommige Nederlandse scholen. Zowel leerlingen van zogenoemde zwarte scholen als leerlingen van overwegend witte scholen doen in haar journalistieke verslag extreme soms gewelddadige uitingen en hangen de meest vergezochte complottheorieën aan.

'Lieve meisjes, die na de aanslagen in Parijs beweerden dat de aanslag verzonnen was. "De politiemans die zogenaamd gedood was, leefde in werkelijkheid, want er lag geen bloed op straat", tot aan studenten van een witte mbo-opleiding die ervan overtuigd waren dat het dramatische beeld van de 3-jarige Aylan, een Syrisch jongetje dat begin september 2015 in zijn rode shirtje en blauwe broekje aanspoelde bij de Turkse stad Bodrum en wereldwijd veel emoties opriep, geconstrueerd was door de media om medelijden op te wekken. "Het jongetje was helemaal niet verdrongen, maar met zijn gezicht naar beneden op het strand neergelegd om medelijden te wekken".'

Het verslag van Kleijwegt leest als een wrange schets van een gesegregeerd, boos en bang Nederland, waarin de geciteerde leraren, kinderen en studenten een afspiegeling vormen van de hen omringende realiteit.

Kortom, de gevoelens van verlies en vervreemding leven breed en vergroten de reeds bestaande afstand tussen burgers. Meerdere onderzoeken³ door het Sociaal Cultureel Planbureau en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid wijzen op deze verschillende vormen van toenemende segregatie. Het Sociaal en Cultureel Rapport *Verschil in Nederland*⁴ uit 2014 wijst op de tweedeling in opleiding en sociale mobiliteit. Hoog- en laagopgeleiden leven deels in gescheiden werelden en hebben soms zeer verschillende beelden van de wereld waarin zij leven. Ook daar waar je elkaar zou moeten tegenkomen – wonen, werk en onderwijs – is een toenemende segregatie waar te nemen.

Niemand zal de impact van sociale spanningen ontkennen, toch valt de nadruk op die door de professionals in de gesprekken op polarisatie werd gelegd. In een van de laatste papers van het Radicalisation Awareness Network van de Europese Commissie (RAN, november issue 2016), een internationaal netwerk voor en door professionals, wordt dezelfde vraag gesteld en beantwoord. Ondanks dat polarisatie niet noodzakelijkerwijs leidt tot radicalisering en radicalisering ook niet vanzelfsprekend hoeft te leiden tot polarisatie, maken veel professionals die zich bezig houden met radicalisering, zich grote zorgen om polarisatie. Het antwoord is te vinden in het samenspel van factoren dat jongeren en mensen kwetsbaar maakt voor extremistische propaganda. Het RAN beschrijft een aantal van deze factoren.

Bij radicalisering spelen er meerdere psychologische en sociale factoren een rol, die door sociale spanningen versterkt kunnen worden. Een sterk wij-zij denken en grote maatschappelijke verdeeldheid vormen de ideale humuslaag voor radicale ronselaars voor extremistisch gedachtegoed. Zodoende dient een preventieve aanpak ook gericht te zijn op de oorzaken die deze voedingsbodem voor radicalisering vergroten. Bart Brandsma, filosoof en adviseur op het gebied van polarisatie, pleitte er bij het RAN voor het midden centraal te stellen, niet over identiteiten te spreken en niet over 'goed of kwaad' te praten maar vooral over hetgeen men gemeen heeft.

'Polarisatie is een gedachtenconstructie die gevoed wordt door brandstof. Het voortdurend benadrukken van identiteit als 'anders' is die brandstof. [...] Als de identiteit van de ander centraal staat, gekoppeld aan een bewering over de aard van die identiteit, voeden we polarisatie: wij-zij denken. 'Homo's zijn viezeriken', staat in dit opzicht gelijk aan 'homo's zijn vaak juist zachtvaardig en meelevend'. Beide uitspraken leveren brandstof. Het zijn enkelvoudige uitspraken over de identiteit van de ander, goed bedoeld of te kwader trouw. Dat maakt hier niet uit.' [...] Van belang is een neutraal midden op te zoeken."

Bart Brandsma, 'Polarisatie. Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken', 2016

³ https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Werelden_van_verschil

⁴ https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Verschil_in_Nederland

Zeven uitdagingen

De pedagogische opdracht voor onderwijs en sociaal domein

Leraren, jongerenwerkers, opbouwwerkers en jeugdhulpverleners hebben een ongelooflijk zware taak. In de afgelopen decennia is er steeds meer aandacht ontstaan voor scholen en straat als vindplek voor kwetsbare jongeren. Pesten, criminaliteit, loverboys, eetproblemen, armoede, kindermishandeling, eergerelateerd geweld, extremisme en radicalisering – ze zijn allemaal regelmatig voorbijgekomen in de afgelopen jaren als ‘taak’ voor het onderwijs en het sociaal domein. Waar de samenleving en ouders tekortschieten, wordt houvast gezocht bij instituties als de school, het jongerenwerk of de jeugdhulp. De rol die zij krijgen om jongeren te begeleiden naar volwassenheid, wordt steeds groter. Dat is de realiteit waar leraren, jongerenwerkers, jeugdhulpverleners, professionals van GGD en de ggz, bestuurders en directies iets mee moeten.

Voor het tegengaan van extremisme en polarisatie dienen professionals sociale veiligheid en persoonlijke vorming bij jongeren centraal te stellen. Sociale veiligheid gaat over méér dan het tegengaan van onveiligheid. Jongeren hebben ruimte nodig om te ontdekken waar grenzen liggen, om hun identiteit te ontwikkelen, om verantwoordelijkheid te nemen en daarop te worden aangesproken. Voor jongeren is de school niet alleen de plek waar ze les krijgen, maar ook de plek waar zij leeftijdsgenoten ontmoeten en waar zij de samenleving en verschillen in normen, waarden en omgangsvormen leren kennen. Dit geldt ook voor de straat, waar jongeren samenkomen en waar jongerenwerkers een belangrijke rol kunnen spelen. Nu werkt men vaak pas samen als er sprake is van een crisis, maar juist in het kader van preventie is het van belang te investeren in vroegere samenwerking.

Kortom, bij radicalisering is het net als bij elke vorm van zorgwekkend gedrag onder jongeren cruciaal dat zowel onderwijs als jeugdhulpverlening samenwerken, zowel bij het signaleren als in het aanpakken van dit gedrag. Dit doet een beroep op de pedagogische professionaliteit van medewerkers in zowel het onderwijs als het sociaal domein en vraagt om een open houding van professionals, managers en bestuurders.

Professionals uit beide domeinen hebben hier een taak, immers zoals reeds benoemd:

- Sociaal-emotionele problemen kunnen tot zorgwekkend gedrag en schooluitval leiden.
- Elke instelling en professional moet weten hoe, of en met wie ze dreiging en risico's kunnen signaleren.
- Professionals uit zowel onderwijs als het sociaal domein hebben de wettelijke taak om de veiligheid van leerlingen en jongeren te borgen en hun burgerschapswaarden bij te brengen.

Een veilig en geborgen klimaat is daarbij cruciaal. Niet alleen voor de leerling of cliënt, maar ook voor de professional in kwestie. Het is daarom nodig dat betrokkenen met een open houding spreken over verschillen en gedeelde waarden. Een klas, groep of een team is pas veilig als kinderen en professionals zich beiden gehoord en gezien weten. Als die veiligheid en geborgenheid er is en het open gesprek gestimuleerd wordt, merk je dat – ook als buitenstaander – direct aan een open sfeer binnen de organisatie.

De pedagogische opdracht zit hem met name in de socialisatie: het vormen van burgers die mee kunnen doen. Juist voor identiteitsontwikkeling is het van belang om in een geborgen omgeving grenzen en kaders aan te geven.⁵

‘Het gaat om kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Jongeren moeten hard werken voor het diploma, maar een professional kan wel duidelijk maken het beste met diegene voor te hebben. Lage verwachtingen van een jongere hebben, zorgt er ook voor dat hij zich minder gezien voelt en minder hard gaat werken.’

In de komende delen schets ik de problemen die professionals tegenkomen in hun werk als ze te maken krijgen met de gevolgen van polarisatie en extremisme. Daarbij ga ik ook in op de bijbehorende oplossingen. Wat is er concreet nodig voor professionals om beter in te kunnen zetten op weerbare jongeren?

5 <https://www.onderwijsraad.nl/upload/documents/publicaties/volledig/De-volle-breedte-van-onderwijskwaliteit1.pdf>

1. Voorkom professionele eenzaamheid

Krachtig samenwerken als oplossing voor professionele eenzaamheid

'Soms voelen docenten zich professioneel ontzettend eenzaam. Op het moment suprême sta je er uiteindelijk altijd alleen voor – soms zonder steun van collega's of directie. Ga er dan maar aan staan.' (Ine Spee, Stichting School & Veiligheid). Ine Spee was niet de enige die dit gevoel aankaartte. Ook professionals uit het sociale domein en de eerstelijnszorg gaven aan hoe hoog emoties kunnen oplopen.

'Als ik voor de zoveelste keer met onze directeur in discussie moet over waarom een bepaalde maatregel volgens mij nodig is en hij gewoonweg niet begrijpt waar we in de praktijk mee kampen, zit ik soms daarna alleen in mijn kamer te janken. Dan voel ik mij zo in de steek gelaten', aldus een ggz- professional.

Te vaak hoorde ik in de afgelopen maanden dat professionals voelen dat ze er alleen voor staan. Het ontbreekt soms aan steun, erkenning en visie op gemeenschappelijke waarden vanuit de directie. Maar ook tussen collega's ontbreekt er soms begrip. Hoe ga je om met collega's die er heel andere waarden op na houden? Wat is de impact op individuele professionals als ze merken dat hun vragen en dilemma's niet geuit mogen worden, omdat men bang is voor stigmatisering, een slechte reputatie of omdat er binnen het personeelsbestand groepen tegenover elkaar lijken te staan?

Een leraar:

'De wijze waarop collega's op onze school met diversiteit en polarisatie omgaan, loopt erg uiteen. Er zijn collega's die zeggen: dit vind ik niet relevant, hier doe ik niets mee. Maar ik had ook een collega met een donkere huidskleur die niet over discriminatie wilde praten: zij voelt zich persoonlijk aangevallen en wil daarom de discussie liever ontwijken. Een donkere man die ooit bij ons op school langskwam, werd in de kantine ontvangen met oerwoudgeluiden. Waar ik geschokt was en de betreffende studenten wilde aanspreken, reageerden andere docenten onverschillig. Zij waren van mening dat het om onschuldige grappen tijdens de pauze ging.'

Een jongerenwerker:

'Soms is het echt worstelen. Ik begrijp dat ik vanuit mijn professionaliteit dat niet kan laten blijken, maar elke dag, elke week verbinding zoeken met mensen en gezinnen die soms allesbehalve verbinding met onze samenleving willen, kan enorm irritant zijn. Maar omgekeerd is ook vermoeiend – als de samenleving je in de steek laat. Niet zo lang geleden had ik een jongere met veel problemen thuis. Een moeder die verslaafd is, schulden thuis, geen stageplek gevonden waardoor hij van school dreigde te worden gestuurd. Als ik zie hoe hij als puber overal tussen wal en schip valt en niemand hem een kans wil geven, voel je je als hulpverlener ook knap klote.'

Een bestuurder:

‘Op de dag na de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs kwam ik als directeur van een regionale organisatie voor jeugd- en opvoedhulp op het werk aan en trof ik verwarring en angst alom. Angst voor wat er gebeurd was, angst voor wat er zou komen, angst en boosheid om aangesproken te worden op de daden van anderen. Het knetterde intern. We hebben een redelijk platte, diverse organisatie en ik vind het van groot belang om het principe van openheid uit te dragen, dus ik heb toen een blog geschreven, waarin ik aangaf ook geen kant-en-klare antwoorden te hebben, maar er graag met ieder over in gesprek te willen gaan. De dagen, weken en maanden erna is mijn deur platgelopen en is er zoveel goeds in gang gezet.’

Op elk niveau moeten professionals zich veilig voelen om dilemma's, vragen of een eigen aanpak te bespreken. Toch blijkt er regelmatig een sterke schroom om voor (afwijkende) meningen en gevoelens uit te komen of met elkaar in gesprek te gaan. Soms staan professionals zelfs bijna agressief lijnrecht tegenover elkaar, zoals in de zwartepietendiscussie het geval kan zijn.

‘Een voorbeeld was de nasleep in de docentenkamer, van een les over tolerantie en seksuele diversiteit. Ik had tijdens een les met studenten gesproken over tolerantie. In eerste instantie vonden de studenten (opleiding voor geüniformeerde beroepen) zichzelf behoorlijk tolerant, maar na het laten zien van een fragment over transseksuelen en transgenders reageerden sommige studenten met uitgesproken walging. De tolerantie bleek toch niet zo groot. Na afloop van de les werd ik echter aangesproken door een collega. Deze vroeg mij waarom ik nou zo'n onderwerp moest aansnijden in deze groep: nu zat hij met een stel opgefokte onrustige studenten!’

Krachtig leiderschap is leiderschap dat aansluit op dezelfde waarden die voor het contact met leerling, student of jongere van belang zijn: openheid, grenzen voor eenieder en een gedeelde visie op de eigen pedagogische opdracht.

‘We leven in een spannende tijd. Veel onzekerheden en een financiële crisis in onze sector. Diversiteitsbeleid volhouden is daarom moeilijk. De dialoog is verhard. Voor onze organisatie is het vooral van belang om toch die dialoog te blijven voeren. Als het om Zwarte Piet gaat bijvoorbeeld vind ik het als directeur belangrijker om het goede gesprek te voeren dan welk besluit er uiteindelijk valt. Ook al heb ik een persoonlijke voorkeur, vind ik het vooral van belang oog voor eenieder te hebben en te kijken welke angsten nu echt spelen? Als het om radicalisering gaat, heeft iedereen veel angst. Hulpverleners zijn niet anders. Daarom letten we daarop. Hoe doen onze hulpverleners het? Hoe gaat het in de teams? Als er aanslagen zijn geweest, passen we herdenkingen aan: verbreden het zodat iedereen zich erin herkent’, aldus een andere directeur van een grote regionale zorgaanbieder.

Onduidelijk is in hoeverre bestuurders zich bewust zijn van de impact van extremisme en polarisatie op jongeren en hun personeel. In organisaties met een divers personeelsbestand zijn het regelmatig de biculturele medewerkers die een zekere ontwikkeling en bewustzijn stimuleren op deze thema's. Maar tegelijk kunnen er juist – bij onvoldoende ruimte voor een open gesprek – in divers samengestelde teams spanningen ontstaan door botsende wereldbeelden. Een open houding van directies en raden van bestuur rond het bespreekbaar maken van vraagstukken die heftige emoties oproepen en de bijbehorende professionaliteit is van groot belang. Of het nu etnisch homogene organisaties zijn of juist etnisch diverse organisaties, overall is de impact van maatschappelijke spanningen te merken. Krachtige directies zorgen zodoende voor de open sfeer waarin professionals met elkaar in gesprek kunnen gaan. Leiderschap zonder visie en steun voor professionals zorgt ervoor dat professionals zich niet durven uit te spreken bij twijfels over problemen met jongeren en over elkaar. Krachtige directies zorgen voor de nodige ondersteuning van hun medewerkers en een serieuze proactieve aanpak van zorgwekkend gedrag. Krachtige directies zorgen voor een zo divers mogelijke organisatie waarin medewerkers zich gezien en erkend voelen. En krachtige directies zorgen voor aansluiting op lokale netwerken en investeren in contact met ouders.

Maar krachtig leiderschap betekent niet dat de individuele professional geen eigen verantwoordelijkheid draagt. Het management moet ervoor zorgen dat de professional goed gefaciliteerd wordt, maar professionals kunnen en moeten ook in teamverband hun krachten bundelen en zorgen dat professionele feedback mogelijk is in een geborgen setting. Samenwerken is ook hier het adagium, niet alleen tussen onderwijs en het sociale domein, maar ook in de eigen organisatie. Als nauw samenwerken in teamverband in elke organisatie vanzelfsprekender wordt – ook in het onderwijs – hoeft niemand er alleen voor te staan.

2. Tough love

De noodzaak van een pedagogische relatie in onderwijs en sociaal domein

Te vaak voelen professionals zich onzeker over wat te doen. De wil tot handelen is er, maar angst om fouten te maken en angst voor eventuele gevolgen zorgen er soms voor dat men niet tot handelen of besluiten overgaat. Dit geldt niet alleen als het gaat om extremisme, ook als het loverboyproblematiek, seksueel grensoverschrijdend gedrag, kindermishandeling of eergerelateerd geweld betreft, is er de neiging niet door te vragen en signalen niet te zien.

Als het gaat om deze handelingsverlegenheid, is het van belang dat iedere professional zich bewust is van zijn of haar rol hierbij. Die rol wordt gekenmerkt door de noodzaak een professionele, pedagogische relatie aan te gaan met jongeren, of het nu leerlingen of jonge cliënten betreft. Dat geldt niet alleen voor het onderwijs, ook in het sociale domein is een dergelijke pedagogische relatie van belang. Het is echter niet alleen aan de individuele professional om zijn of haar 'handelingsverlegenheid' te overwinnen door trainingen en bewustwording. Het is voor professionals alleen mogelijk om dit structureel eigen te maken als ook het management hier stevig op inzet.

Handelingsverlegenheid is een term die in de jaren 80 nog geen gemeengoed was. De meeste leraren op de OSG Hugo de Groot in Rotterdam-Zuid leken, toen ik daar eind jaren tachtig als puber les kreeg, geen handelingsverlegenheid te kennen. Streng, geestig en met veel gedrevenheid werd er lesgegeven. Geen zoetsappige liefde, maar *tough love* met inlevingsvermogen en zelfspot. Ze wilden ons op een zo hoog mogelijke standaard krijgen. 'Zeg geen hiero maar hier', kreeg ik te horen van mevrouw Van Minnen en door meester Visscher werden wij als leerlingen meegevoerd in felle discussies over politiek en samenleving. Zonder leraren als deze twee was ik niet geworden wie ik nu ben.

Dezelfde betrokkenheid geldt voor veel professionals in het onderwijs en sociaal domein nu.

'Het enige wat ik kan doen, is zorgen voor veiligheid en vertrouwen in de klas. Door de leerlingen te helpen en te steunen. De grote boze buitenwereld, daar heb ik helemaal geen invloed op. Maar als de kinderen weten dat ze mij kunnen vertrouwen, dan is dat al iets. Extra aandacht en liefde, het besef dat het kinderen zijn, een grapje maken en hard werken voor een diploma. Dat is het recept', aldus een docente.

Uit het internationale onderzoek Formers & Families wordt duidelijk dat radicalisering altijd een element bevat van een zoektocht naar identiteit. Radicaliserende jongeren stellen zich vragen als: Wat is de zin van mijn leven? Waar hoor ik thuis? Hun ouders en omgeving bieden niet de aandacht en de antwoorden die ze zoeken. Radicale groepen doen dat wel: ze bieden hen een duidelijke identiteit, houvast, een helder doel en het gevoel er ergens bij te horen. Maar ouders, de school en partners als het jongerenwerk kunnen gezamenlijk een grote rol spelen in het stimuleren van een gezonde identiteitsontwikkeling en een sterkere weerbaarheid. Alleen is daar meer tijd en aandacht voor nodig, en een aanpak waarin duidelijke regels samen gaan met warmte en affectie: *tough love*.

Naast en na open reflectie op directie- en teamniveau is het aan de individuele professional om in gesprek te gaan. Maar hoe stimuleer je een open gesprek dat wel begrensd wordt?

‘Docenten worstelen met de vraag of ze zich als neutrale professional moeten opstellen of juist een duidelijke eigen mening kunnen verkondigen’, aldus een adviseur voor het onderwijs. ‘Of ze worstelen met de vraag of je als publieke professional wel een moreel kompas moet zijn? Heb je wel een rol in het verbreden van het wereldbeeld van jongeren? Maar volgens mij zijn er wel een paar tips voor het voeren van gesprekken:⁶

- *Wat zijn je eigen normatieve waarden? Wat vind ik en waarom?*
- *Erken de leefwereld van de ander.*
- *Geef antwoord op gezond-kritische vragen (als je dat laatste niet doen gaan de jongeren zelf op zoek en kunnen dan terecht komen in gekleurde media).*
- *Houd jongeren een spiegel voor.*
- *Sta stil bij hoe je om moet gaan met info uit verschillende bronnen en invalshoeken.’*

Jongeren hebben gezond kritische vragen over internationale en nationale ontwikkelingen. Waarom een aanslag in Brussel wel herdacht wordt en een aanslag in Istanbul niet, is geen onredelijke vraag. Daar moet je als professional over in gesprek kunnen gaan. Grenzen en een duidelijke visie zijn daarbij onontbeerlijk. Hoe waardeer je als organisatie democratische vrijheidsbeginselen als wederkerigheid? Hoe ga je om met individuele en collectieve identiteiten? En hoe ga je om met de scheiding van kerk/religie en staat? Het is van belang je als maatschappelijke organisatie bewust te zijn van het feit dat onze juridische vrijheden en plichten in een weerbarstige praktijk vertaald moeten kunnen worden. Daar bewust over nadenken en met elkaar over in gesprek gaan als professionals en management is een continu proces, niet alleen in tijden van crisis. Investeren in vreedstijd is het adagium.

‘Toen ik te maken kreeg met een geradicaliseerd, uitgereisd meisje en haar ging begeleiden, merkte ik dat ik onbewust een vijandbeeld van haar had. Daar moest ik mij van losmaken, om haar te kunnen helpen. Dit was geen fijne gewaarwording als hulpverlener, maar juist daarom deel ik het’, aldus een jeugdzorg-professional.

In het onderwijs is het van groot belang de nadruk te blijven leggen op (historische) feiten en feitenvrije discussies. Ook in het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderwijs is het verstandig oren en ogen open te houden en het gesprek aan te gaan. Negeren is geen optie, in geen enkele situatie. Het gesprek aangaan is, kortom, van groot belang. Maar leraren en jeugdprofessionals moeten opletten dat ze bij twijfel tijdig advies inwinnen en eventueel tijdig opschalen en doorverwijzen naar specialisten of zelfs het veiligheidsdomein. Een risico kan zijn dat docenten of jeugdprofessionals vanuit oprechte betrokkenheid denken dat zij als enige het vertrouwen hebben van jongeren die wellicht al aan het radicaliseren zijn. Ze gaan in gesprek met ‘hun’ leerling/cliënt en denken dat ze zolang ze in gesprek zijn vat hebben op deze leerling. Maar daarbij overschatten ze soms hun eigen invloed en band met de betreffende jongere, waardoor er geen advies van collega’s of externe partners gezocht wordt.⁷

‘Een van de jongeren die ik heb begeleid, was bijna uitgereisd terwijl niemand iets doorhad. Zijn mentor had hem laten beloven dat hij niks ‘stoms’ zou doen, en zij dacht dat hun band zo goed was dat hij haar niet zou voorliegen. Maar deze jongere was in zijn hoofd allang weg. Hij had een goede band met zijn mentor en dat was en is heel belangrijk, maar soms zijn andere factoren sterker’, aldus een deskundige op radicalisering.

---

6 <http://www.diversion.nl/updates/lees-en-download-onze-methode-dialoog-als-burgerschapsinstrument/>

7 (Zie o.a. Jacob Eikelenboom in verslag van de hoorzitting Tweede Kamer n.a.v. Twee Werelden, Twee Werkelijkheden.

Een voorbeeld van hoe je vanuit vertrouwen kunt omgaan met complottheorieën en informatie uit verschillende bronnen, schetst Arend Jan Boekestijn, voormalig Tweede Kamerlid voor de VVD en tegenwoordig publicist en docent aan de vakgroep Geschiedenis bij de Universiteit Utrecht.

‘Op een dag hadden we het in mijn avondcollege over de aanslagen van 9/11 toen een van mijn favoriete studentes met de bewering kwam dat deze aanslag een joods-zionistisch complot was. In eerste instantie was ik uit het lood geslagen. Hoe komt iemand bij zoiets verschrikkelijks? Maar ik liet daar niets van merken en besloot met haar het pad af te gaan en schoof alles in dat uur opzij. Ondanks wat gemor van andere studenten vroeg ik haar naar haar onderbouwing voor dit denken. Op internet gingen we filmpjes af, keken naar de statistieken en (joodse en islamitische) achtergronden van slachtoffers op 9/11, checkten het waarheidsgehalte van bepaalde websites en voerden we met alle studenten een open, intens gesprek. Op het einde van het college nam ze mij apart en gaf aan dat ze het waarschijnlijk bij het verkeerde einde had. Zoals we dit gesprek voerden, was echter vooral mogelijk omdat we al veel vertrouwen in elkaar hadden. Zij was van bescheiden Marokkaanse origine en een van mijn hardst werkende werkstudentes, zette zich – ondanks overdag hard aan het werk te zijn geweest – bij de avondcolleges altijd in. En zij wist dat ik haar intelligent vond en respect had voor haar ijver. Ik had haar al eens aangeboden te helpen bij stageplekken, dus er was wederzijds vertrouwen. Dat was denk ik heel belangrijk voor hoe we het gesprek voerden. De andere studenten hadden er in eerste instantie moeite mee dat er zo veel tijd besteed werd aan zo’n onzinnige bewering, maar waren uiteindelijk onder de indruk van het onderzoek dat we met zijn allen uitvoerden.’

3. Investeren in vreedestijd

‘Het na-ijleffect van incidenten kan heel groot zijn. Nadat een school een zeer orthodoxe leerling vanwege problemen had geschorst, leek alles pais en vree, maar ondertussen broeide het onder de oppervlakte bij andere leerlingen door. Zonder dat de directie iets door had.’

Sommige organisaties in het onderwijs en het sociaal domein tonen onvoldoende besef van de noodzaak van een gedeelde visie en gedragen aanpak op extremisme en polarisatie. Bij veel organisaties is er nog geen organisatiebreed beleid ontwikkeld rond deze vraagstukken. Professionals voelen zich dan ook onvoldoende gesteund bij dilemma's. Een visie gebaseerd op gedeelde waarden, die van onderop met draagvlak is vastgesteld, kan veel professionals ruggensteun bieden. Nu krijgen professionals (met name docenten) trainingen, maar ervaren zij in de werkelijkheid van alledag te weinig ondersteuning. Stichting School & Veiligheid geeft aan dat rond het geven van trainingen aan docenten het afspreken van een voorgesprek met het management nog wel lukt. Voor een nagesprek waarbij toepassing en borging op de agenda staan, haken veel bestuurders af.

Er lijken binnen het onderwijs drie groepen scholen onderscheiden te kunnen worden als het om polarisatie en extremisme gaat:

- scholen met incidenten: gaan vaak aan de slag;
- scholen die altijd willen leren;
- scholen die het niet willen zien, te druk, nergens last van.

Bepaalde scholen met een homogene populatie vallen soms onder de laatste categorie. Ze ervaren geen polarisatie in de school, maar ze kunnen (ongewild) jongeren in polariserende opvattingen versterken. Aandacht voor dit thema kan ten koste gaan van het imago, dus wordt het bespreekbaar maken volgens gesprekspartners angstvallig vermeden.

Uiteindelijk zijn docenten en jeugd- en jongerenwerkers ook gewoon burgers die beïnvloed kunnen zijn door het maatschappelijke debat over 'mislukte integratie', de 'multiculturele samenleving', maar ook eigen stereotype opvattingen kunnen hebben over sekse en etnische, seksuele, politieke en religieuze diversiteit. Hoe verdraagzaam is men als professional zelf als het gaat om homoseksualiteit of een tegengestelde politieke overtuiging?

Het bespreekbaar maken van taboeonderwerpen in de klas of met jongeren op straat vergt dat ook de eigen opvattingen en angsten in het team en de organisatie bespreekbaar gemaakt worden. Juist omdat deze angsten en opvattingen een rol kunnen spelen, maar men dat niet erkent, ontstaat er een kramp. De aanzet tot een gesprek kan het management geven, maar moet het management sowieso ondersteunen.

‘In onze organisatie wilden we meer aandacht voor en alertheid op grensoverschrijdend seksueel gedrag en seksuele diversiteit. Dus lieten we intern een uitgebreide enquête doen. Ik schrok me dood van de antwoorden van onze medewerkers. Ik had niet gedacht dat we eerst met de homofobe opvattingen onder onze eigen teamleden aan de slag moesten voor we met onze jongeren aan de slag konden. Maar dat was wel de realiteit’, aldus de directeur van een zorgaanbieder.

Elke organisatie en school zou zich de vragen moeten stellen: Wat is onze identiteit? Wat willen we bereiken? Wat zijn onze angsten en onzekerheden? Waar willen we meer erkenning voor? Zijn onze inspanningen en onze methodes toereikend als we kijken naar onze doelen en onze leerlingen of de jongeren met wie we werken? Leven we onze protocollen na of staan ze vooral afgevinkt veilig op papier? En zijn sommige vragen wel te vatten in protocollen?

‘Binnen onze organisatie is er veel aandacht voor hoe we er zelf in staan als het om extremisme en polarisatie gaat. Na iets als een aanslag gaan we in gesprek en houden we zo de vinger aan de pols.’

Elkaar vragen stellen, opvattingen kritisch tegen het licht houden als team is geen zwakte, maar juist een kracht. Juist samenwerken op een eerlijke, open en kritische manier zorgt ervoor dat er een structurele visie ontwikkeld wordt, die tegen een stootje kan. Een visie en moraal waarmee je investeert in vreedstijd in plaats van bij elk incident opnieuw te kijken hoe je als organisatie moet reageren. Er zijn organisaties die hier goede stappen in hebben gezet (zie deel 3). Organisaties met een open houding – vanuit de directie en raad van toezicht –, ruimte voor gesprek, het instellen van adviesfuncties en het werken met kaders voor professionals.

‘Je moet volgens mij altijd met leerlingen praten. Niet pas na een aanslag of zo, maar daarvoor al. Als kinderen gewend zijn om regelmatig met je te kletsen, doen ze dat ook als het lastig is en over moeilijke onderwerpen gaat. Ik begin elk blok van twee uur met tien minuten kletsen – roddelen noem ik dat ook wel. Dan praten we over van alles en nog wat, van de zak chips die iemand in de klas aan het eten is tot aan de verkiezingen in Nederland. Zo hebben we daarna veel meer geconcentreerde tijd voor mijn les’, aldus een docent op het vmbo.

4. Meer dan islam, meer dan radicalisering

Binnen het onderwijs en het sociaal domein is het trainingsaanbod groot. Ondanks deze trainingen weten lang niet alle getrainde professionals op het moment suprême goed te handelen.

Veel trainingen gericht op extremisme en radicalisering brengen verschillende soorten kennis samen:

- Feitelijke kennis: van de islam, van de achtergronden van diverse groepen in de samenleving;
- achtergrondkennis: inzicht in het grotere verband: waar hangt radicalisering mee samen, wat betekent het en waar komt het vandaan?;
- Praktische kennis: weten wat je moet doen: voorkomen, signaleren, aanpakken. Waar moet je heen met vragen? Hoe krijg je advies op casusniveau? ([Quickscan Radicalisering](#)).

Uit de Quickscan Radicalisering, uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut in 2016, bleek dat professionals zich zelfs na één of meer trainingen onzeker kunnen blijven voelen als het gaat om concrete gevallen en ze er niet zeker van zijn dat zij radicalisering goed kunnen voorkomen, (vroeg)signaleren en aanpakken: 'Tegenover een complex fenomeen als radicalisering weten professionals niet altijd wat zij concreet kunnen doen. Dat is niet alleen handelingsverlegenheid, maar ook een gevolg van een meer fundamentele onzekerheid. Een van hen zegt:

'De praktijk is erg weerbarstig. Het is erg moeilijk om te duiden wanneer opvattingen dusdanig zijn dat mensen met radicale opvattingen jihadist worden.'

Radicalisering is geen statisch verschijnsel, maar blijft zich steeds ontwikkelen. Daarom vraagt het van professionals een lerende houding die zorgt dat ze uitgaan van vragen durven stellen. Ze hoeven geen inhoudelijke deskundigen te zijn om zorgwekkend gedrag te signaleren. Dat geldt ook voor andere thema's die gekoppeld zijn aan taboes of gevoelige onderwerpen. Trainen van professionals vraagt naast het overdragen van basiskennis over radicalisering ook focus op algemene gesprekstechnieken en moreel adequaat handelen bij gevoelige onderwerpen.' (Quickscan Radicalisering Verkenning van de lokale praktijk, 2016)

Die observatie komt overeen met de ervaringen van meerdere gesprekspartners:

'Ik merk dat collega's die al jaren ervaring hebben met jongeren en criminaliteit, enorm verward raken als iets met geloof en radicalisering te maken lijkt te hebben. Het zijn dezelfde jongeren die vroeger dreigden af te glijden richting criminaliteit, maar nu dreigen te radicaliseren. Maar mijn collega's raken in een kramp, alsof het plots heel andere jongens zijn en ze er op een heel andere manier mee om moeten gaan. Daar geloof ik niet zo in.'

Trainingen moeten volgens deze gesprekspartners sterker gericht zijn op de eigen professionele vaardigheden en praktische kennis. Kennis van islam, radicalisering en extremisme is nuttig om signalen beter te kunnen duiden en kan helpen om bewust een eigen mening te vormen, die gebaseerd is op feitelijke kennis en niet op clichés en aannames. Maar naast deze kennis is het vooral van belang voldoende in te zetten op de al opgebouwde expertise als professional. Contact kunnen maken en in verbinding blijven met jongeren zijn volgens deze gesprekspartners het belangrijkste. Professionals als leraren en jeugdhulpprofessionals zijn daar bij uitstek voor opgeleid, dus versterk het zelfvertrouwen van professionals om ook met deze problematiek om te kunnen gaan door de inherente kennis en vaardigheid te benadrukken. Soms denken professionals namelijk dat ze niet over de 'juiste' achtergrond of de 'juiste' expertise beschikken om de jongere in kwestie te kunnen benaderen.

‘Hoe kan ik iets met die jongen? Als lesbische vrouw kan ik niks doen, daarvoor sta ik er toch veel te ver vanaf’, aldus een professional uit de jeugdhulp over een jongen die kenmerken van radicalisering vertoonde.

Uitgangspunt zou moeten zijn dat iedere professional in gesprek kan gaan met iedere jongere, ongeacht achtergrond, seksuele voorkeur en of sekse. Het is een beroepspraktijk om vervreemding en radicalisering tegen te gaan, geen exegeese.

Juist op het gebied van die identiteitsontwikkeling vallen gaten, blijkt uit het internationale onderzoek naar radicalisering ([Formers & Families, 2015](#)). In dit onderzoek wordt duidelijk dat radicalisering altijd een element bevat van een zoektocht naar identiteit. Radicaliserende jongeren stellen zich vragen als: Wat is de zin van mijn leven? Waar hoor ik thuis? Hun ouders en omgeving bieden niet de aandacht en de antwoorden die ze zoeken. Radicale groepen doen dat wel: ze bieden hen een duidelijke identiteit, houvast, een helder doel en het gevoel er ergens bij te horen. Natuurlijk speelt de religieuze identiteit van jongeren soms een belangrijke rol in hun waardenvorming en kan het daarom van belang zijn daar meer van te weten. Maar de vraag is of daar niet te veel het antwoord in wordt gezocht, waarmee de integrale kijk verloren gaat. Want uit onderzoek naar de overeenkomst tussen criminaliteit en radicalisering is gebleken dat bepaalde factoren rond identiteit en de thuissituatie aanleiding kunnen geven tot verschillende vormen van ontsporing: criminaliteit maar ook richting radicalisering en extremisme. Het voorkomen van verstoring gedrag en criminaliteit is tot op zekere mate vergelijkbaar met het voorkomen van radicalisering. Want de relevante risicofactoren gaan niet altijd of direct over ideologie of radicalisering.

Een ander risico ligt in het onbewust aanspreken van jongeren als groepsvertegenwoordigers in plaats van als individuele jongeren die in Nederland geboren en getogen zijn. In de jaren tachtig en negentig was het uitgangspunt van de Nederlandse overheid ‘integratie met behoud van eigen identiteit’. Dat uitgangspunt is naar mijn mening terecht verlaten, want het steunde op een statisch beeld van migrantengemeenschappen. De schrijver Kwame Anthony Appiah (2004) noemt dat het Medusa-syndroom: door de blik van de buitenstaander werden migranten in een identiteit bevroren. Maar laten we die beleidsmatige fout niet herhalen door individuen vooral vanuit een groepsidentiteit aan te spreken. Want veel jongeren worden al dag in dag uit aangesproken als deel van een religieuze gemeenschap en/of een etnische gemeenschap. Dat gebeurt van binnenuit en van buitenaf. De druk om je te conformeren aan een groep is groot en wordt wellicht sterker - zeker in een omgeving die erg homogeen is. Denk aan de leerling van islamitische komaf die niet meedoet aan de ramadan, maar voortdurend sociale controle ondervindt van medeleerlingen en dus maar stiekem eet, maar ook aan jongeren die zich op de vlakte houden bij xenofobe of homofobe uitspraken omdat ze er anders uitliggen.

Een docent op het vmbo: ‘Met alle verschillen op school is er een gemeenschappelijke noemer voor mijn leerlingen: dat we in mijn klas in Nederland zijn en allemaal Nederlanders zijn. Daar snakken mijn kinderen naar om dat te horen. Wij leraren op deze school zijn voor veel leerlingen de enige schakel met de autochtone samenleving. Toch merk ik dat ik vaak de enige in hun omgeving ben die hen dat voortdurend meegeeft: dat ze Nederlander zijn.’

Kortom, voor zowel de professional als de jongere is het van belang een brede blik aan te houden. Dat wordt gestaafd door recent onderzoek door Hogeschool Rotterdam onder studenten naar de verwachting van docenten (vanuit het perspectief dat men een diverse samenstelling van het docentencorps nastreeft). Daar kwam uit dat studenten met name een docent willen ‘die mij ziet staan als mens, in plaats van als lid van een groep’. Ook uit het sociaal domein komt de oproep een brede blik aan te houden.

Een jeugdhulpverlener: ‘Bij onze organisatie voor licht verstandelijk beperkte jongeren komen alle soorten jongeren binnen. Wat mij in al die jaren werken wel is opgevallen, is dat het als het helaas fout gaat, alle kanten op kan gaan. Jongeren zijn beïnvloedbaar, en licht verstandelijk beperkte jongeren zijn dat helemaal. Dus meestal gaat het goed gelukkig en gaan ze na bij ons te zijn geweest naar een eigen kamer, een eigen leven. Maar als het verkeerd gaat, liggen alle wegen open: van loverboyslachtoffer, drugscriminaliteit tot geronseld worden voor radicalisering. Wij zien geen verschil in hoe ze binnenkomen, maar vooral verschil in hoe ze soms terecht komen. Maar het gaat niet om het uiteindelijke etiket, maar om de problemen erachter.’

5. Wie haakt wanneer aan?

Uitdagingen in verschillende sectoren

Jeugd- en jongerenwerk

'Het jeugd- en jongerenwerk is bij uitstek van belang als het gaat om voorkomen van polarisatie. Polarisatie want als jongerenwerkers hebben wij het liever niet over radicalisering; dan krijg je geen jongere meer mee. Hoe we met polarisatie omgaan, kan verschillende vormen aannemen, maar centraal staat het wij-zij-denken: verschillende werelden die niet bij elkaar komen. Wij kennen die verschillende werelden. We kennen de jongeren, maar vaak ook hun ouders en soms ook de school. Daardoor weten we die als het nodig is bij elkaar te brengen en zien we in ieder geval eerder signalen die voor anderen onzichtbaar blijven' aldus een jongerenwerker.

Het jeugd- en jongerenwerk is van oudsher sterk gericht op outreachend groepswork, waarbij er vanuit een groepsanalyse vervolgens op individueel niveau met jongeren wordt gewerkt. Belangrijk voor het vak is het werken aan een constructieve identiteit bij jongeren, in de wijk, in samenwerking met scholen en politie. Jeugd- en jongerenwerk kan een verbindende rol vervullen, vooral vanuit straatcontacten (staathoekwerk), buurtactiviteiten en in de rol van jeugd-BOA (buitengewone opsporingambtenaar).

'Zo'n gezonde, constructieve identiteit mee helpen vormen wordt steeds lastiger, want de samenleving is zelf in een identiteitscrisis. Hoe kom je als jongere tot een positieve identiteit? Nergens wordt je op social media of in de omgang een halt toegevoerd. Er is steeds extremer gedrag nodig om teruggefloten te worden. Etiketten die we op jongeren plakken, zijn steeds moeilijker en zwaarder. De vraag is of dat nu aan jongeren ligt of aan de samenleving. aldus een bestuurder uit het jongerenwerk.'

Bedreigingen die gesprekspartners binnen het jongerenwerk zien:

- De trend om vooral voor korte termijnen te contracteren staat continuïteit in de weg. Het duurt een tijd om vertrouwensrelaties en netwerken op te bouwen. Als het tijd is voor een nieuwe aanbestedingsronde, kan dat werk in één klap teniet worden gedaan. Deze tendens zorgt in veel gemeenten voor een groot gebrek aan stabiliteit.
- Jeugd- en jongerenwerk wordt steeds meer naar jeugdzorg-/hulp getrokken. Dat leidt ertoe dat sommige jongerenwerkers binnen wijkteams veel uren op casusniveau werken en hun unieke positie daarmee verliezen. Jongerenwerkers werken van oudsher op straat binnen groepen jongeren en signaleren zo vroeg problemen op straat en thuis. Als ze vooral een-op-een met individuele jongeren moeten werken gaat, het *outreachinge* karakter van hun werk verloren. Ook is een groot verschil dat binnen de jeugdzorg de nadruk ligt op de problemen die jongeren en gezinnen hebben, terwijl de kracht van jeugd- en jongerenwerk juist het ontwikkelen van een positieve identiteit is, waarbij uitgegaan wordt van de talenten van jongeren.
- De pedagogische verhouding tussen jongerenwerker en jongere moet versterkt worden. Het is van groot belang dat jongerenwerkers kunnen aansluiten op de leefwereld van jongeren, maar dat ze tegelijkertijd ook een kritische distantie houden en bij kunnen sturen.
- Jeugd- en jongerenwerkers kunnen vrij zelfstandig opereren. Dat heeft als nadeel dat er geen intervisie mogelijk is, dat ze soms niet weten waar ze moeten zijn als ze iets signaleren en dat het moeilijk is om signalen breder te bespreken.

Een jongerenwerker beschrijft hoe jongeren in zijn buurt worden gelokt.

'In de afgelopen jaren lijkt de samenleving steeds sneller en heftiger te zijn geworden. Succes wordt enorm verheerlijkt. Ik zie dat jongeren die zich aangetrokken voelen tot naar Syrië gaan, vaak heel materialistische drijfveren hebben. Ze worden gelokt met beelden van jihadstrijders naast mooie auto's en in villa's met zwembad. Dat heeft niks meer met spiritualiteit te maken. Daar hebben we het dan in de groep over.'

Een van de grootste obstakels in de ketensamenwerking is dat het jeugd- en jongerenwerk te vaak geen gelijkwaardige positie in de keten heeft. De ervaring is dat jeugd- en jongerenwerkers veel informatie doorgeven (aan jeugdhulp, politie), maar daar weinig van terughoren. Zij krijgen geen signalen terug en vaak krijgen ze ook niet te horen wat er met hun signalen is gebeurd. Soms leidt een signaal tot hard ingrijpen/arrestaties zonder dat de jongerenwerker daarvan op de hoogte was. Dat kan schadelijk of soms zelfs bedreigend zijn voor de positie van de jongerenwerker in de wijk. En dat kan ertoe leiden dat de jongerenwerker een volgende keer terughoudend zal zijn met informatie delen of signalen afgeven.

Uit goede voorbeelden blijkt dat jeugd- en jongerenwerk een zeer waardevolle rol kan vervullen als het gaat om bevorderen van sociale cohesie. Daar waar het jongerenwerk stevig is neergezet, is die rol sterk zichtbaar (zie Goed voorbeeld Tilburg). Jongerenwerk wordt steeds meer het eerste aanspreekpunt voor de politie, zeker in de grote en middelgrote steden. Tegelijk maakt dat ook duidelijk waar de lacunes zijn. Op te veel plekken is het jeugd- en jongerenwerk gedecimeerd of praktisch verdwenen. In kleinere gemeenten staat het jongerenwerk nog vaak ver af van politie; daar staan jongerenwerkers er ook vaak meer alleen voor. Juist daar zou meer aan deskundigheidsbevordering moeten worden gedaan.

Jeugdhulp

Veel factoren met betrekking tot identiteit van adolescenten kunnen een rol spelen in ontsporing richting criminaliteit of radicalisering. Het voorkomen en keren van radicalisering wordt deels bewerkstelligd door te werken aan allerlei risico's en factoren die niet direct gaan over ideologie of radicalisering. Dat betekent dat partijen die werken in criminaliteitspreventie bij jongeren en adolescenten – zoals jongeren- en jeugdwerk – al redelijk toegerust zijn om preventief met radicalisering aan de slag te gaan. Het grootste deel zou business as usual moeten zijn. Uit onderzoek (zie Deel 2) blijkt dat triggerfactoren voor radicalisering vaak op het thuisfront liggen. Dit maakt duidelijk dat preventie van extremisme en bevorderen van sociale cohesie bij uitstek opvoedvraagstukken zijn, die kinderen, jongeren, ouders en dus ook professionals met een opvoedkundige taak raken.

Sommige jeugdhulporganisaties werken steeds meer intern met getrainde aandachtsfunctionarissen. Zij krijgen te maken met deze problematiek binnen en buiten de organisatie, maar worstelen soms hoe hiermee om te gaan. Er lijkt vanuit bestuurders weinig oog te zijn voor deze interne dynamiek. De problemen die gepaard gaan met signalering en identiteitsontwikkeling in tijden van polarisatie, zijn soms onbekend voor bestuurders. We merken ook dat niet overal het interne debat wordt aangegaan over hoe om te gaan met de impact van maatschappelijke spanningen op de eigen organisatie. Of het nu een etnisch homogene organisatie of juist een zeer diverse organisatie betreft, alle aanbieders dienen zich bewust te zijn van mogelijke interne spanningen.

Samenwerking met onderwijs is van groot belang. Te vaak hoorde ik dat jeugdhulp soms te weinig gericht is op een doorgaande schoollijn en het voorkomen van schooluitval. Nauwere samenwerking kan ook bij residentiele opvang in het kader van jeugdhulp een breuk in de schoolloopbaan voorkomen. Juist dat laatste kan zorgen voor grote problemen en vervreemding bij jongeren. Door kunnen gaan met school is cruciaal voor het doorbreken van een negatieve vicieuze cirkel.

Onderwijs

In het onderwijs en door het ministerie van OCW ondersteund is er door Stichting School & Veiligheid een stevig kennisplatform neergezet, dat voor veel docenten en onderwijsondersteunend personeel vragen beantwoordt, adviezen geeft en trainingen op maat aanbiedt. Sociale veiligheid en burgerschap staan centraal in het aanbod.

‘Mijn leerlingen zijn op school om te leren, maar ik merk dat ze alleen goed kunnen leren als ze zich veilig voelen, als ze zich gezien voelen. Soms voelen mijn leerlingen zich helaas meer veilig op school dan thuis. Sommige ouders praten niet met hun kinderen, maar slaan erop als er iets is. Ik merk dat school dan een soort veilige haven is. Een van mijn leerlingen was bijvoorbeeld naar Irak geweest waar ze vandaan komt. Ze zag er moe en wat ongelukkig uit, maar ik zei: "Fijn dat je weer thuis bent in Nederland." Ik kreeg een grote glimlach. Dat zegt wat mij betreft genoeg.’

Zorgen voor sociale veiligheid gaat dus over méér dan slechts het tegengaan van onveiligheid. Het gaat om het scheppen van ruimte om fouten te maken, om grenzen op te zoeken en bij het overschrijden van grenzen ter verantwoording te worden geroepen. Kinderen zijn lang en veel op school, daar komen ze leeftijdsgenoten tegen die andere levensovertuigingen hebben of uit een ander milieu komen. Zo komen ze op jonge leeftijd in aanraking met de samenleving en verschillen in waarden en cultuur. Hier hebben de professionals binnen een school ook een verantwoordelijkheid in. Maar ook professionals kunnen pas goed functioneren als ze zich veilig voelen, zich gezien voelen, leren van elkaar en (kleine) fouten kunnen maken.

‘Als leraar ben je niet immuun voor wat er in de samenleving gebeurt of wat er bij leerlingen thuis gebeurt. Ook ouders kunnen soms je bloed laten koken. Dan moet je je kunnen afreageren in de docentenkamer zonder dat je meteen tot de orde wordt geroepen. Dat kan gelukkig op onze school. Het is een warm bad met collega’s van alle afkomsten: van Ghanese tot aan Turkse collega’s.’

Op een school hoort er geen enkel onderwerp te gevoelig te zijn. Elke historische en actuele ontwikkeling moet besproken kunnen worden. Toch zijn er leraren en scholen waar men, gelukkig in minderheid, soms terugdeinst voor het aangaan van een gesprek of discussie over onderwerpen als de holocaust, de Tweede Wereldoorlog, terroristische aanslagen, de slavernijgeschiedenis en Zwarte Piet.

Binnen de diverse onderwijstypen zijn verschillen in hoe hiermee wordt omgegaan. Vaak hoorde ik dat de handelingsverlegenheid op het voortgezet onderwijs het grootst is. Daar zijn docenten vakgericht en bepalen vanuit hun vakteams welke kennis, inzichten, vaardigheden en houdingen worden bijgebracht. Voor een docent wiskunde staat het aangaan van het moeilijke gesprek rond maatschappelijke gebeurtenissen ver weg van de inhoud van het vak. Toch kan daar, op de eerste les na een gebeurtenis die door de leerlingen als heftig is ervaren, de onrust groot zijn. Ongeacht alle training zullen er altijd docenten zijn, die niet in staat zijn dit goed op te pakken. Ook is er onder leraren weerstand tegen het maar blijven stapelen van extra taken. Dat is begrijpelijk, maar juist een intensievere samenwerking tussen onderwijs en het jeugd- en jongerenwerk kan de druk verlichten. Zo ben ik voorbeelden tegengekomen waar het jongerenwerk nadrukkelijk aanwezig is op scholen. Jongerenwerkers gaan buiten de uren in gesprek met de leerlingen en staan docenten bij in moeilijke gesprekken. Die extra ondersteuning van docenten kan dus ook op een andere manier worden georganiseerd. Zie (Goede voorbeelden Hogeschool Rotterdam en Tilburg).

‘Ik krijg dag in, dag uit vragen, dilemma’s en ingewikkelde vraagstukken op mijn bord. Van psychische problemen, radicaliserende studenten, loverboys, stalking, uithuwelijking, eergelateerd geweld en ‘verwarde studenten’, aldus een veiligheidsfunctionaris op een hogeschool. ‘Deze problemen kunnen allemaal escaleren en tot geweld en slachtoffers leiden als we niet alert en professioneel reageren.’

Voor het hoger onderwijs is een eigen portal opgezet: <http://www.integraalveilig-ho.nl/thema/zorgwekkend-gedrag-radicalisering/> vanuit het Programma Integraal Veilig Hoger Onderwijs. Dit programma is enerzijds gericht op binding, anderzijds op veiligheid. Zeker bij hogescholen gaat het om ingewikkelde materie, met duizenden en soms tienduizenden studenten. Binnen het programma is ervoor gekozen deze vraagstukken onder te brengen onder de noemer 'zorgwekkend gedrag'. Dit geldt ook als het gaat om radicalisering, want de problematiek is minder eendimensionaal dan 'radicaliseren'. Dit programma biedt trainingen aan en vanaf 1 april 2017 een [e-learningmodule](#) voor eerstelijns professionals om zorgwekkend gedrag te signaleren (suicide, agressie en radicalisering) en handelingsperspectief te bieden.

Jeugd-ggz

In de ggz spelen nog een aantal specifieke kwesties. De geheimhoudingsplicht is een van de meest ingewikkelde obstakels. Het conflict van plichten kan ertoe leiden dat behandelaars het medisch beroepsgeheim toepassen, terwijl er sprake is van reële risico's voor betrokken patiënt en anderen. Dit geldt algemeen binnen de ggz- zorg en dus ook als het gaat om radicalisering en extremisme. Het medisch beroepsgeheim zorgt ervoor dat medewerkers binnen de (jeugd-)ggz nadrukkelijk geen of een zeer beperkte rol durven en kunnen spelen in de informatie-uitwisseling binnen het veiligheidsdomein. Dit geldt niet alleen vanuit de ggz richting veiligheidsdomein. Ook omgekeerd vanuit het veiligheidsdomein richting de ggz kan informatie uit de strafrechtketen de behandelrelatie tussen behandelaar en patiënt beïnvloeden, en dat moet vermeden worden. Dit beperkt de mogelijkheid tot informatie-uitwisseling sterk. Wat ook opvalt, is dat in veel gevallen van radicalisering medewerkers binnen de ggz achteraf over onvoldoende bewustzijn van en alertheid op risico-indicatoren lijken te beschikken als het om radicalisering en extremisme gaat.

'In een inrichting ging een patiënt zich steeds meer afsluiten voor zijn behandelaars en medebewoners, hij deed heftige uitspraken, liet een baard staan – verder niks mis mee natuurlijk – maar hij hing ook zwarte IS-vlaggen in zijn kamer op. Toch negeerden de medewerkers dit en lieten hem begaan. Uit ongemak, onwetendheid en niet wetend hoe ze dit gedrag moesten wegen. Dat kan en moet beter', aldus een deskundige uit de ggz.

Radicalisering of extremisme is logischerwijs geen medische diagnose en wordt vooral gezien als onderdeel van een gedragsstoornis en daardoor onvoldoende of niet gesignaleerd of benoemd als (veiligheids)risico. Daarnaast zorgt de bekostigingssystematiek voor een zekere hindernis in de aanpak. Er is geen financiële dekking, dus ligt de prioriteit lager binnen veel organisaties.

Een interessante ontwikkeling is de samenwerking tussen ggz-zorgprofessionals en de politie in het hybride dreigingsteam bij Politie Haaglanden. Door de inzet van dit afgeschermd team en de vertrouwensrelatie tussen de ggz-leden van dit team en de ggz-instellingen blijkt het makkelijker om vanuit vertrouwen contact te leggen met instellingen.

6. Samenwerken met alle partijen

Er zijn goede voorbeelden van integrale samenwerking (o.a. Tilburg, Den Haag met convenanten, 'Utrecht zijn we samen'). Daaruit blijkt hoe essentieel het is dat partners uit de keten nauw met elkaar samenwerken. Vertrouwen is daarbij van groot belang. Soms hebben beroepsgroepen vanuit het veiligheidsdomein of het sociaal domein vooroordelen over elkaar. Start daarom met het wegnemen van vooroordelen en het opbouwen van vertrouwen. Een prettig contact is de basis van goede samenwerking. De soms grote verschillen in kijk tussen het jeugd domein en het veiligheidsdomein - nationale veiligheid vs belang van het kind, verdachte vs kwetsbare jongere, signalen vs privacygevoelige informatie - kunnen overbrugd worden. Door een gelijkwaardige samenwerking waarin beide domeinen een eigen verantwoordelijkheid dragen.

Samenwerking komt pas goed van de grond wanneer de samenwerkingspartners zelf de afspraken hebben ingevuld en zich hieraan hebben verbonden – met ruimte voor evaluatie en continue bijstelling. Samenwerkingsafspraken kunnen worden vastgelegd in een convenant. Uit de gesprekken blijkt dat het veiligheidsdomein traditioneel leidend is. Dat is uit de ontwikkeling van de aanpak op deze onderwerpen logisch, maar leidt ertoe dat de partners die niet uit het veiligheidsdomein komen, vaak als 'extra partners' worden gezien. Hun waarde als partner uit het onderwijs of het sociale domein voor effectief veiligheidsbeleid wordt onvoldoende onderkend en herkend. Dat leidt tot minder effectieve samenwerking en verlies aan vertrouwen. Zo is te vaak onduidelijk wat er gebeurt met een casus die op een casusoverleg besproken is, maar waar geen nadere acties vanuit het veiligheidsdomein op nodig zijn. Juist jongeren die als 'minder zwaar geval' worden gezien, moeten begeleid worden om in de toekomst erger te voorkomen, maar uit de gesprekken blijkt dat opschalen soepeler verloopt dan afschalen. Terwijl juist bij het afschalen het sociale domein weer in beeld moet komen en leidend zou moeten zijn. Bovendien kan het in het kader van preventie effectief zijn, zoals in bepaalde regio's al gebeurt (o.a. Tilburg), dat ook bij risicovolle casussen het oordeel van de betrokken jongerenwerker wordt gevolgd. In dit soort gevallen krijgt de jongerenwerker, gesteund door het veiligheidsdomein, de verantwoordelijkheid voor de begeleiding van en het toezicht op deze risicovolle jongere.

Goede cross-sectorale samenwerking tussen het onderwijsdomein en het sociale domein is als het om preventie gaat van cruciaal belang – dus nog voor het ZAT-team aan zet is. Met school, jeugdgezondheidszorg, jeugd- en jongerenwerk, wijkteams. Soms lijken bijvoorbeeld schoolartsen en -verpleegkundigen als neutraler te worden gezien, waardoor zij een goede bemiddelende rol kunnen spelen. En er is meer oog vanuit de jeugdhulp en jeugd- ggz nodig voor het voorkomen van schooluitval. Aanhoudend schoolverzuim hangt vaak samen met problemen op andere vlakken waar reguliere jeugdhulp soms niet of nauwelijks bij is aangehaakt.

Privacy en informatie delen

Ondanks de aandacht in het sociaal domein en in het onderwijs voor de onmogelijkheden en mogelijkheden rond het delen van informatie en het beschermen van privacy van jeugdigen, blijft er een grote kennislacune bestaan. Veel professionals en bestuurders geven aan te worstelen met de grenzen rond informatie-uitwisseling. Juist op dit terrein waar niet alleen de politie maar ook andere organisaties binnen het veiligheidsdomein een rol spelen, is er een zekere vrees. De vrees om onterecht te melden of de vrees om te melden met mogelijke risico's en gevolgen voor medewerkers van de eigen organisatie. Hoe wissel je informatie uit? Hoe voorkom je dat gevoelige informatie door te veel ogen wordt bekeken? En hoe voorkom je dat de geheimhoudingsplicht voor bepaalde professionals tot verlamming leidt? Bovendien blijkt dat ook in gevallen waarin er wel geregeld informatie wordt gedeeld er relatief vaak ontevredenheid leeft bij organisaties in het onderwijs en het sociale domein over de wijze waarop zij betrokken blijven bij het verdere proces rond een jongere. Het niet-betrekken van deze partners leidt tot ongewenste situaties en een gebrek aan vertrouwen.

Wat zijn succesvolle elementen voor goede samenwerking?

- het jeugd- en jongerenwerk heeft een sterke centrale rol (Tilburg, den Haag);
- professionals uit verschillende sectoren kennen elkaar en hebben korte lijnen, bijvoorbeeld doordat ze gezamenlijke trainingen doen;
- er zijn duidelijke afspraken gemaakt, waar men zich aan houdt (convenanten Den Haag);
- de gemeente geeft ruimte en vertrouwen voor een integrale bottom-up approach.

Wanneer gaat het niet goed?

- als lokale overheid (driehoek) niet of niet goed signalen of informatie terugkoppelt;
- als partners uit sociale domein en onderwijs niet gelijkwaardig behandeld worden;
- als jongerenwerk zeer beperkt beschikbaar of zelfs wegbezuinigd is;
- als in wijkteams te casusgericht en te weinig preventief outreachend wordt gewerkt;
- als er geen goed geregelde ketenbrede voor- en nazorg is.

Overzicht ontbreekt

Er is al veel expertise – kennis, ervaring, kundigheid, interventies – over polarisatie en radicalisering beschikbaar, maar een helder overzicht en een duidelijke vindplek ontbreekt. Professionals en gemeenten geven aan dat er zo veel organisaties actief zijn op het gebied van extremisme en radicalisering, dat ze door de bomen het bos niet meer zien. Welk aanbod voor welke soort professional in het sociale domein geschikt is, is niet duidelijk. Een enkele gesprekspartner sprak zelfs van een ‘tsunami aan organisaties en opties’.

In het onderwijs heeft de Stichting School & Veiligheid voor primair en voortgezet onderwijs en het mbo een algemeen ondersteunende functie, waardoor voor professionals uit het onderwijs er een duidelijke vraagbaak en vindplek van kennis, kundigheid en interventies is. Voor organisaties en professionals uit het sociale domein ontbreekt deze vooralsnog.

7. Betrek ouders

Ouders, leun niet achterover

‘Community building – het is moeilijk werk, maar een gemeenschap bouwen is van belang. Contact leggen met elkaar en present zijn’, aldus een sociaalpedagogisch werker.

‘Ook ouders kunnen zich ‘handelingsverlegen’ voelen. Ze zien hun kind steeds religieuzer worden, en dat lijkt soms in het begin juist een positieve ontwikkeling. Hun kind dat eerst voortdurend met politie in aanraking kwam, wordt eindelijk serieuzer, denken ze. Pas als hun kind zich steeds minder aantrekt van hun gezag en hen wegzet als slechte moslims omdat ze niet de juiste leer aanhangen of niet streng genoeg zijn, blijkt hun zoon of dochter juist van het pad af te raken. Maar hoe ga je daarmee om? Dat is voor veel ouders behoorlijk lastig, veel lastiger dan als het gaat om criminaliteit dat veel duidelijker een fout pad is’, vertelt een deskundige.

Ouders zijn bondgenoten en het is van belang dat zij als bondgenoten worden gezien en betrokken bij eventuele zorgen rond hun kind. Praktisch geen enkele ouder wil dat zijn kind radicaliseert en geronseld wordt voor vertrek. Er is in dat opzicht een grote realiteitszin onder ouders, maar ouders beseffen onvoldoende welke impact het heeft als zij in hun opvoeding structureel gevoelens van frustratie en uitsluiting overbrengen. Jongeren hebben existentiële levensvragen, die gelinkt zijn aan identiteitsvorming. Maar jongeren kunnen daarvoor vaak niet altijd terecht bij hun ouders. Wat betekent dit voor de ondersteuning van de ouders? Meer passende steun rond het gezin voor er problemen ontstaan is noodzakelijk.

‘Wij zijn duidelijk richting ouders: steek ook de hand in eigen boezem. Dat vertrouwen moet je echter opbouwen. Er is veel schaamte; radicalisering is een taboeonderwerp. Je wordt in eigen kring kapotgemaakt en een slechte ouder genoemd als jouw kind het etiket ‘radicaal’ krijgt’ aldus een sociaal werker.

Het Familiesteunpunt doet goed werk, maar kan pas handelen bij gevallen van erkende zwaardere radicalisering. Daarom is bredere steun aan gezinnen belangrijk, voordat problemen zich voordoen. Maar juist op dat terrein sluiten sociale wijkteams nog onvoldoende aan in preventieve zin en staat een cultuursensitieve en/of waardengedreven opvoedingsondersteuning nog in de kinderschoenen. Ook zelforganisaties/vrouwenorganisaties kunnen een sleutelrol spelen in het bespreekbaar maken van opvoedings- en identiteitsvraagstukken.

Vanuit het sociaal domein lijkt ouderbetrokkenheid in individuele cases meegenomen te worden in de ‘integrale systeemaanpak’, maar dit blijkt echter lang niet altijd concreet invulling te krijgen, zeker niet als het om preventie gaat. Zelforganisaties en vrouwen- en jongerenorganisaties zijn slechts voor jongerenwerkers een vanzelfsprekende partner. Uit gesprekken blijkt dat voor meer formele jeugdhulporganisaties deze buurtorganisaties vaak niet gezien worden als mogelijke partners. Dat is zonde, want deze organisaties vormen vaak sociaal wijkkapitaal.

Inspiratie valt te halen uit empowermentprogramma's voor moeders, als Oumnia Works en Stichting Atamnia.

'Moeders hebben behoefte aan versterking in hun rol als ouders. Opvoeden is anno 2017 heel anders dan anno 1977. Zij zijn zelf ooit autoritair opgevoed met hooguit Nederland 1, 2 en 3 of niks, en nu heb je sociale media en hebben ze het gevoel dat iedereen iets te zeggen heeft over de opvoeding van hun kind en ze zelf geen regie meer hebben', aldus een sociaalpedagogisch werker.

Ze vervolgt: 'In onze training doen we aan een rollenspel rond de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs: we spelen een moeder en dochter na, die samen televisie zitten te kijken en reageren op de televisiebeelden in de trant van: 'nou ja, eigen schuld'. Soms niet eens verbaal, maar meer in gebaar of blik. Als de moeders dat terugzien in ons rollenspel herkennen sommigen in de groep zich daarin en pas dan staan ze erbij stil wat voor funest signaal ze daarmee aan hun kinderen meegeven.'

Ouders staan er niet altijd bij stil dat ze door impliciete oordelen of expliciete uitspraken grote invloed kunnen hebben op de identiteitsontwikkeling van hun kinderen. Als ze zich daarvan bewuster worden, kan dat een belangrijk nieuw inzicht vormen. Goede communicatie richting ouders en geschikte opvoedingsondersteuning geven. ouders de noodzakelijke handvatten in de omgang met hun kinderen en het scheppen van een weerbare identiteit.

Bewustzijn over de mogelijke invloed van maatschappelijke ontwikkelingen en sociale spanningen op kinderen bij ouders en pedagogische professionals is van groot belang. Het is cruciaal dat men sensitief is voor de impact van migratie of vlucht en navenant de positie van minderheid die op de achtergrond een rol kan spelen.

Epiloog: Wat nu?

In de afgelopen jaren is er veel kennis en expertise opgebouwd rond de aanpak van polarisatie en extremisme. Kennis en expertise, die echter weer zo weg kan vloeien, als het onderwerp minder hoog op de politieke en publieke agenda staat. Hopelijk zal de maatschappelijke vervreemding en dreiging afnemen, maar ook zonder duidelijk zicht op de toekomst is het van belang om verbeteringen en vooruitgang die we op deze uitdagingen geboekt hebben, te borgen door ze onderdeel te maken van een integrale aanpak. Ook omdat een integrale aanpak deel van de oplossing kan zijn. Dat blijkt uit alle gesprekken met professionals uit het sociaal domein en het onderwijs. In dit rapport heb ik zeven uitdagingen geschetst, die ik hieronder in drie prioriteiten samenvat.

In een veilige omgeving kun je beter boksen

Veel professionals in het jeugddomein krijgen vroeger of later te maken met vragen en dilemma's rond radicalisering en polarisatie. Dat leidt te vaak tot professionele onzekerheid en handelingsverlegenheid. Hoe ga je in gesprek over lastige onderwerpen? Wat zijn mogelijke stappen bij zorgwekkende signalen en wat zijn de mogelijke gevolgen van die stappen? Hoe ga je om met polarisatie en maatschappelijke spanningen, die ook intern tot conflict kunnen leiden? Op dat soort vragen is het antwoord voor professionals niet altijd even duidelijk. Voor veel professionals zijn er trainingen rond het aangaan van het gesprek met jongeren en/of leerlingen, maar uit de verkenning blijkt dat het noodzakelijk is dat ook professionals hier onderling en organisaties intern hierover gesprek aangaan. De focus moet verbreed, naast de focus op het klaslokaal of de individuele hulprelatie, is ook een focus nodig op het team en de organisatie. Voor het tegengaan van die professionele onzekerheid is het creëren van een klimaat van sociale veiligheid voor jongeren en professionals van groot belang. Is er voldoende openheid binnen de organisatie om als professionals onderling het lastige gesprek aan te gaan en elkaar moeilijke dilemma's voor te leggen? Is er sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid of ligt het op het bordje van een enkele gedreven zorgprofessional of burgerschapsdocent? Er moet ruimte zijn om met elkaar het debat aan te gaan, zodat een gedeelde visie niet gebaseerd is op sociaal wenselijke antwoorden. Kortom, is er in de organisatie sprake van een open sfeer en een duidelijke visie waar de betrokken professionals zich in kunnen herkennen en zich door gesteund voelen? Als je daar als individuele professional, als team en als management niet voor zorgt, kan er een klimaat ontstaan waarin professionals zich onzeker voelen, zich schamen voor hun vragen en waarin er over elkaar wordt gesproken in plaats van met elkaar. Professionele feedback, een open klimaat en een gedragen visie zijn manieren om dit te voorkomen.

Een bredere bril

Als het om polarisatie en radicalisering gaat, blijkt dat voorkomen daarvan een integrale visie vereist. Te vaak blijkt bij radicalisering al langer sprake te zijn van zorgwekkende signalen en soms van problemen thuis. Ook om de impact van maatschappelijke spanningen aan te pakken, is het nuttig om als jeugddomein vroegtijdig de koppen bij elkaar te steken. Investeren in vreedstijd betekent niet alleen samenwerken op het moment van een crisis, maar eerder investeren in een vertrouwensvolle samenwerking. Vroegtijdige signalering, interventie en hulp vraagt om een integrale aanpak, waarbij scholen, schoolmaatschappelijk werk, jeugdhulp, jeugd- en jongerenwerk en jeugd-ggz nauwer samenwerken. Dit is niet alleen van nut voor de aanpak van radicalisering en polarisatie, maar is van algemeen belang. Maak gebruik van elkaars kracht en sterkte.

Veel scholen hebben baat hebben bij nauwere samenwerking met jongerenwerk, zoals in Amersfoort, Amsterdam of Tilburg gebeurt. Hierdoor weten leraren zich beter ondersteund, bereiken jongerenwerkers niet alleen jongeren op straat en thuis, maar ook op school, en ontstaat er een breder netwerk waardoor jongeren beter kunnen worden geholpen in een vroeger stadium. Dat blijkt ook uit het voorbeeld van de Hogeschool Rotterdam. Daar zorgen een nauwe integrale samenwerking en nadruk op preventie en veiligheid ervoor dat zorgwekkende signalen snel worden opgevangen en tot acties leiden. In die integrale samenwerking is het van belang dat de (jeugd)-ggz eerder betrokken raakt. De ggz kan een cruciale partner zijn, maar staat als specialistische organisatie in dit vraagstuk vaak meer op afstand. Het is van belang dat eventuele obstakels tot samenwerking en informatie-uitwisseling zoveel mogelijk worden weggenomen.

Veiligheid, een zorg voor het jeugd domein

In de aanpak van radicalisering werken het veiligheidsdomein en het jeugd domein (sociaal domein inclusief het onderwijs) al langer samen. In Amsterdam, Den Haag, Tilburg en nog meer grotere en kleinere steden komen professionals uit meerdere disciplines in verschillende soorten casuoverleggen samen om te bepalen wat er moet gebeuren bij individuele casussen. Dat is positief, maar kan nog beter. Met het oog op de aanpak van zowel radicalisering als polarisatie is het van belang dat niet alleen het veiligheids perspectief leidend is, maar ook preventie centraal staat. Ofwel, dat instellingen en professionals uit het jeugd domein meer als gelijkwaardige partners worden gezien. Veel professionals en bestuurders geven aan te worstelen met de grenzen rond informatie-uitwisseling. Juist op dit terrein waar niet alleen de lokale politie, maar ook andere organisaties binnen het veiligheidsdomein een rol spelen is er een zekere vrees. De vrees om onterecht te melden of de vrees om te melden met mogelijke risico's en gevolgen voor medewerkers van de eigen organisatie. Hoe wissel je informatie uit? Hoe voorkom je dat de geheimhoudingsplicht voor bepaalde professionals tot verlamming leidt? Bovendien blijkt dat ook in gevallen waarin er wel geregeld informatie wordt gedeeld, er relatief vaak ontevredenheid leeft bij organisaties in het onderwijs en het sociaal domein over de wijze waarop zij betrokken blijven bij het verdere proces rond een jongere. Het niet-betrekken van deze partners leidt tot ongewenste situaties en een gebrek aan vertrouwen. Voor de preventie van radicalisering en polarisatie kunnen professionals uit het jeugd domein een grote rol spelen. Niet alleen als het gaat om het wegen van signalen en de begeleiding van jongeren, maar ook in het kader van het op- en afschalen van acties. Immers, ook als een casus rond zorgelijk gedrag van een jongere niet tot verder veiligheidsonderzoek leidt, is het van belang dat het jeugd domein betrokken wordt bij de verdere begeleiding van de betrokken jongere en deze jongere niet van de overlegtafel valt en in dossiers verdwijnt. Het is van belang dat de rol van het sociaal domein en het onderwijs weerspiegeld wordt in een vanzelfsprekender positie binnen de samenwerking met het veiligheidsdomein en er een duidelijker overzicht is wat de mogelijkheden zijn voor anoniem melden, omgang met privacy en informatie-uitwisseling. Kortom, voor een effectieve preventie moeten professionals uit het jeugd domein niet alleen 'betrokken' worden, maar erkend worden als gelijkwaardige partners die cruciaal zijn voor effectief veiligheidsbeleid.

Waarom?

1. Triggerfactoren voor radicalisering en extremisme

Uit al het onderzoek naar radicalisering en extremisme wordt een ding duidelijk: dat er niet één route richting radicalisering is. Ondanks beeldvorming zijn armoede, religie of discriminatie niet allesbepalend als het om radicalisering of extremisme gaat. Zoals ook uit het onderzoek *Formers & Families* kwam en uit onderzoek van het RAN zijn er diverse factoren. Zo schetst Magnus Ranstorp in een RAN issue paper dat er sprake is van een veelheid aan factoren:

1. sociaalpsychologische factoren, 2. sociale factoren, 3. politieke factoren, 4. ideologisch/religieuze factoren, 5. cultuur- en identiteitscrisis, 6. trauma en andere triggermechanismen 7. groepsdynamiek, 8. aanwezigheid van ‘rondselaars/groomers’ en last but not least 9. de rol van sociale media.

Bij jongeren en jongvolwassenen speelt de identiteitsontwikkeling een belangrijke rol. Daarnaast kunnen in deze fase – zoals *Formers & Families* – ook beschreef autoriteitsconflicten en een afwezige vaderfiguur van belang zijn. Als het om gebrekkige weerbaarheid voor extreme boodschappen gaat, is ook het fenomeen 'trigger events' relevant. Het wetenschappelijk onderzoek [Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces](#) door Allard Feddes, Lars Nickolson en Bertjan Doosje van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit en de Universiteit van Amsterdam schetst deze triggerfactoren. Dit zijn gebeurtenissen en ontwikkelingen die kunnen leiden tot een 'cognitieve opening' bij met name jongvolwassenen, waardoor het proces van radicalisering gestart, versneld of juist gekeerd wordt.

Uit het bovengenoemd onderzoek *Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces* komt per niveau een aantal triggerfactoren naar voren die min of meer wetenschappelijk onderbouwd kunnen worden en die relevant kunnen zijn voor signalering (en aanpak) door professionals uit het onderwijs en het sociale domein.

Op *microniveau* spelen de volgende triggerfactoren een rol: de confrontatie met de dood, problemen thuis, verlies van werk/schooluitval, directe ervaringen van discriminatie, racisme en uitsluiting, aanvaringen met autoriteiten, en detentie. Op *mesoniveau* (het niveau van de groep) kwamen naar voren: het verbreken van sociale bindingen, het ontmoeten van een radicaal persoon, de toetreding tot een radicale groep, het sluiten van een huwelijk, deelname aan een training, en de confrontatie met propaganda. Ten slotte kwamen op *macroniveau* (het maatschappelijke, (inter)nationale niveau) naar voren: het oproepen tot actie, waargenomen aanvallen op de eigen groep, en overheidsbeleid gericht op de eigen groep of radicalisering.

De verschillende typologieën en hun kenmerken worden in onderstaande tabel samengevat.

Tabel Persoonlijkheidstypen van radicalisering, hun kenmerken en de verwachte rol van triggerfactoren.

Type	Kenmerk	Hypothese
Identiteitszoeker	Worsteling met (hybride) identiteit, zoektocht naar sociale binding	Gevoelig voor triggers gerelateerd aan identiteit en sociale binding
Rechtvaardigheidszoeker	Waarneming van onrecht, zoektocht naar rechtvaardigheid	Gevoelig voor triggers gerelateerd aan waargenomen onrecht tegen zichzelf of de eigen groep
Zingevingsoeker	Crisis op persoonlijk vlak, zoektocht naar houvast en zingeving	Gevoelig voor triggers op persoonlijk vlak en triggers gerelateerd aan een ideologie die zingeving biedt
Sensatiezoeker	Zoektocht naar spanning en avontuur	Gevoelig voor triggers gerelateerd aan geweld, spanning, romantiek en sensatie

Hieruit komt zodoende naar voren dat confrontatie met de dood, verlies en problemen thuis (conflicten, vechtscheidingen), ofwel multiproblematiek in de thuissituatie in combinatie met bepaalde risicovolle persoonskenmerken als gedragsproblematiek en bijvoorbeeld directe ervaringen van discriminatie en uitsluiting, als triggerfactoren *kunnen* fungeren die radicalisering in gang zetten. Waar het om gaat, is dat deze triggerfactoren een ‘cognitieve opening’ teweegbrengen. De persoon in kwestie komt meer open te staan voor andere en soms ook radicale wereldbeelden en gaat op zoek naar zingeving en waarheid. Al blijft het van belang te benadrukken dat er zeker niet per definitie sprake hoeft te zijn van radicalisering. Desondanks geeft het overzicht van deze triggerfactoren een belangrijk inzicht dat enorm relevant is voor het lokale preventiebeleid, want voor een groot deel horen het aanpakken van problemen thuis en weerbaar maken tegen maatschappelijke ontwikkelingen bij het reguliere takenpakket voor professionals uit het jeugd- en jongerenwerk. Kortom, preventie van extremisme en bevorderen van sociale cohesie zijn bij uitstek opvoedvraagstukken die kinderen, jongeren, ouders en dus ook professionals met een opvoedkundige taak raken.

Fases van radicalisering

Op basis van bestaande modellen van radicalisering delen Feddes, Nickolson en Doosje het radicaliseringsproces op in vier fases:

1. de fase van ‘gevoeligheid’ voor radicalisering, die in feite voorafgaat aan de daadwerkelijke radicalisering;
2. de fase van ‘verkenning’: het actief op zoek gaan naar informatie gerelateerd aan de ideologie, en het ontwikkelen van een radicale interpretatie;
3. de fase van ‘lidmaatschap’ in een (reële of virtuele) radicale groep die wordt gekenmerkt door het verder ontwikkelen van ideologisch gedachtegoed, indoctrinatie en mogelijk een toenemende bereidheid om geweld als een geoorloofd middel te zien. Bij deze laatstgenoemde route is in feite de afslag richting het extremisme genomen, en zou men de stap kunnen zetten naar de volgende fase;
4. de fase van ‘actie’, waarin daadwerkelijke handelingen worden ondernomen, zoals het voorbereiden, plannen, en uitvoeren van een daad van geweld. Gezien de eerdere definities valt deze fase in feite niet meer binnen het proces van radicalisering, maar betreft het hier extremisme.

Voor professionals uit het onderwijs en sociaal domein zijn met name de eerste en tweede fase van belang, als het gaat om signaleren en aanpakken. Dit is hieronder weergegeven in een figuur.

Aangrijpingspunten voor beleid

Voorafgaand en tijdens het proces van radicalisering zijn er diverse pedagogische interventies mogelijk en noodzakelijk.

2. Impact van segregatie

Kortom, er is duidelijk een sterke ontwikkeling zichtbaar, waarbij delen van de samenleving zich terugtrekken en zich minder of niet verbonden voelen. Dit geldt onder meer voor delen van de Nederlanders met migrantenachtergrond, maar ook voor bepaalde delen van autochtoon Nederland. Ouderen, migranten van de eerste generatie, lageropgeleiden en personen met een sterke religieuze oriëntatie staan het vaakst op afstand. Maar ook jongeren van latere generaties hebben het gevoel achtergesteld te worden en niet mee te tellen in de samenleving. (Sociaal Cultureel Rapport, 2015)

Veruit de meest urgente tegenstelling is die tussen etnische groepen. Hoewel Nederlanders met een migrantenachtergrond steeds hoger opgeleid zijn en er onder hen een middenklasse ontstaat, blijven er bij alle vormen van kapitaal flinke verschillen bestaan met autochtone Nederlanders. Uit het SCP-onderzoek *Werelden van Verschil* uit 2015 over de sociaal-culturele afstand en positie van bevolkingsgroepen in Nederland, blijkt dat de sociaal-culturele afstand tussen meerderheid en minderheden toeneemt. Een significant deel van Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse jongeren heeft negatieve beelden over de autochtone Nederlandse samenleving.

Deze jongeren voelen een grote argwaan ten opzichte van instituties als de overheid, het rechtsstelsel, de politiek en de – westerse – media, en trekken zich meer en meer terug in de eigen groep. Met name de negatieve beelden over hun moslimachtergrond en het gevoel dat ze als individuen voortdurend op groepskenmerken worden aangesproken in plaats van op hun individuele kwaliteiten en prestaties, leidt bij de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse respondentgroepen tot het zich afzetten tegen en (verder) afstand nemen van de (autochtone) samenleving. Hoe hoger opgeleid en beter toegerust, hoe sterker het gevoel van teleurstelling van ‘er na alle moeite niet bijhoren’, de ogenoemde integratieparadox.

Scholen weerspiegelen de samenleving. Daar waar de stad of wijk nauwelijks meer autochtone inwoners bevat, zal de school ook door het vertrek van witte leerlingen er homogener uitzien. Na de witte vlucht zien we in bijvoorbeeld in Leiden, Amsterdam en Utrecht dat ook allochtone ouders die een hoger inkomen hebben en een betere opleiding hebben genoten, bereid zijn grotere afstanden af te leggen om hun kinderen naar een andere school te laten gaan. Een deel van hen verhuist simpelweg naar gemengdere ofwel wittere wijken. Na de *witte vlucht* is er zodoende de laatste jaren ook een toenemende *zwarte vlucht* van hogeropgeleide ouders met een migratieachtergrond, waardoor degenen die achterblijven op deze scholen en in deze wijken op alle fronten letterlijk en figuurlijk achterblijven.

Maar de boosheid geldt niet alleen voor biculturele jongeren. Ook autochtone kansarme jongeren uit Hengelo of Roermond vertonen diezelfde mentale segregatie, wijzen nieuwkomers en nieuwe Nederlanders af, en verwoorden dezelfde klacht dat ze zich niet gehoord voelen. Ook autochtone jongeren uit arbeidersgezinnen ervaren een achterstand, hebben geen vanzelfsprekende kruiwagens die hen verder helpen, moeten ook stapelen en doorstuderen om verder dan hun ouders te komen, zonder de garantie dat een hoger diploma in de toekomst meer inkomen zal betekenen. Wat dat betreft is er een gemeenschappelijke noemer tussen de boze witte en boze zwarte jongeren. Ze leven in parallelle werelden, waarin ze zich geen van beiden serieus genomen voelen, bang zijn voor hun toekomst en soms weinig weerbaar zijn voor opruiende invloeden. (Kleijwegt, 2016)

Zoals in de paper *Wij zijn allemaal ‘verontruste burgers*, (ESS, 2017) wordt geschetst, is er geen noodzaak een etnisch kenmerk te geven aan het begrip ‘boze’ of ‘verontruste’ burgers. ‘De term “witte woede” stamt ook niet uit een multiculturele context, maar uit de verplegings- en vakbondsgeschiedenis, met een verwijzing naar het verpleegsteruniform waarin gedemonstreerd werd. [...] Bezorgdheid, boosheid of weerstand zijn geen exclusieve emoties van burgers met een Nederlandse achtergrond en/of een witte huidskleur. Wel lijkt men in het alledaagse taalgebruik over bezorgde, boze of zelfs woedende burgers anno 2016 soms uitsluitend, en vaak impliciet, te spreken over “burgers met een Nederlandse achtergrond”. Rond verschillende onderwerpen en ontwikkelingen zijn deze emoties echter ook zeker te vinden onder ‘burgers met een migratieachtergrond’.⁸

---

8 Witte, R. (2017). *Wij zijn allemaal ‘verontruste burgers’*. Expertise-unit Sociale Stabiliteit/EMMA, pagina 5/6.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft in 2016 het onderzoek naar *Verliesgevoelens in relatie tot de multi-etnische samenleving onder autochtone Nederlanders* uitgebracht. Er is een onderdrukt gevoel van angst en van niet meer mee kunnen komen bij sommige groepen in de samenleving: voor hen vormen nieuwkomers een bedreiging. Maar liefst 70 procent van de lageropgeleiden en middelbaar opgeleiden ervaart verliesgevoelens als gevolg van nieuwkomers; onder hoogopgeleiden is dat 43 procent. Deze studie toont aan dat ook een verrassend hoog aantal hogeropgeleiden en aanhangers van links-progressieve partijen aangeeft verliesgevoelens te ervaren.

Naast boosheid is in de samenleving angst merkbaar: voor de vele veranderingen, het (gepercipieerde) verlies van waarden en vrijheden, voor het verslechteren van het eigen welzijn. Angst maakt dat mensen niet in beweging komen, zich terugtrekken of zich gaan verzetten. Door de naar binnen gerichte houding raken andere groepen buiten beeld en ontstaat ruimte voor 'vijandbeelden' en aannames rond identiteit en loyaliteit. De bestaande scheidslijnen, de angst voor de veranderende samenleving en de terugtrekkende bewegingen van verschillende groepen uit de samenleving vormen een bedreiging voor de stabiliteit van de samenleving. Dit leidt tot verwaarlozing van democratisch burgerschap en tot een groter risico op geweld en radicalisering – ongeacht in welke richting.

Vaak wordt er gesproken van een mislukte integratie. Als er sprake is van een mislukte integratie, dan heeft deze twee kanten. Aan de ene kant de onwil van sommigen om zich te verhouden tot onze samenleving, zich als democratisch burger op te stellen en kinderen op te voeden tot democratische burgers van deze samenleving. Aan de andere kant is er echter ook een ander 'integratieprobleem', namelijk de onwil van sommigen om Nederlands burgerschap los te zien van kleur, geloof of afkomst. Trudy Coenen, Leraar van het Jaar 2010 is voorstander van *tough love*. Ze verkiest een stevige aanpak en haar leerlingen moeten hard werken en hun diploma halen, maar ze heeft ook oog voor de realiteit buiten school. 'Ze schieten collectief in een verdedigingsmechanisme. Onterecht natuurlijk. Maar omdat ze nu eenmaal anders worden behandeld. "Rot op naar je eigen land", krijgen ze regelmatig op straat te horen. Ze stappen de tram in en een oude dame trekt meteen haar tas op schoot. Dat zijn de signalen die ze dagelijks krijgen. "Juf, je denkt toch niet dat ik hetzelfde word behandeld als een Nederlandse jongen van vijftien?" zei een jongen. In die opmerking zit de confronterende waarheid.' (dagblad Trouw, 2015)

Tegelijk leidt dat niet bij iedereen die met algemene gevoelens van angst, frustratie en boosheid kampt, tot een hang naar extreme opvattingen of radicalisering. Zoals uit het eerdergenoemde wetenschappelijk onderzoek blijkt, zijn het vaak bepaalde concrete gebeurtenissen die het proces richting extremisme op gang brengen. Deze 'triggerfactoren' zoals confrontatie met verlies van dierbaren, multiproblematiek in de thuissituatie in combinatie met bepaalde risicovolle persoonskenmerken zoals adolescentie en gedragsproblematiek, kunnen ertoe leiden dat deze gebeurtenissen niet op een weerbare manier worden aangepakt en de identiteitsontwikkeling een zeer risicovol pad neemt. (*Formers & Families, 2015, Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces* Expertise-unit Sociale Stabiliteit/Universiteit van Amsterdam, 2015).

Kortom, dat professionals uit het onderwijs en het sociale domein de vervreemding en polarisatie als belangrijk vraagstuk zien, komt niet uit de lucht vallen. Daarbij is de vervreemding tussen 'autochtoon en allochtoon', 'moslim en niet-moslim', 'wit en zwart' in Nederland een van de belangrijkste vraagstukken, maar zeker niet het enige. Ook de scheidslijnen in opleiding, kansen op de arbeidsmarkt, scheidslijn tussen grote steden en middelgrote en kleinere steden, vastzitten in krimpregio's spelen alle een eigen rol. Met als katalysator het gebruik van social media, die als 'echokamers' kunnen fungeren en het eigen gelijk voortdurend bevestigen, waarbij 'alternatieve feiten' en 'eigen informatie' de vervreemding versterken.

Sommige scholen of professionals uit het sociale domein denken dat polarisatie en tweedeling bij hen geen rol speelt, omdat zij 'geen moslimleerlingen hebben' of omdat er 'alleen autochtone jongeren in de buurt wonen'. Zij lijken zich minder bewust te zijn van onderliggende spanningen. Bovengenoemde rapporten en het onderzoek van Margalith Kleijwegt tonen echter scherp aan dat we gevoelens van verlies en de bijbehorende vervreemding van beide kanten serieus moeten nemen, of het nu om allochtone of autochtone jongeren gaat.

3. Indicatoren voor weerbaarheid

Naast de genoemde triggerfactoren zijn er ook indicatoren van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) heeft in 2015 een interessante verkenning van de Universiteit van Amsterdam, Forum instituut voor multiculturele vraagstukken en het WODC gepubliceerd met een aantal indicatoren voor de meting van een zekere weerbaarheid. De onderzoekers geven aan dat er vervolgonderzoek nodig is, maar duiden toch op vier indicatoren:⁹

1. Institutioneel vertrouwen

Institutioneel vertrouwen wordt als een belangrijke indicator gezien voor hoe weerbaar mensen zijn. Het vertrouwen in de samenleving kan volgens deskundigen een belangrijk tegenwicht bieden tegen radicalisering. Ronselaars benaderen dan ook vooral jongeren die een sterk wantrouwen jegens de overheid en de samenleving koesteren. Wantrouwen in instituties is een belangrijk kenmerk van elke radicale groep, en een voorspeller van positieve attitudes over het gebruik van geweld. Mensen blijken eerder geneigd instituties te vertrouwen als zij zich sterk verbonden voelen met anderen in hun sociale omgeving. De mate waarin iemand zich verbonden en thuis voelt in een buurt, wijk of stad, wordt door experts ook genoemd als belangrijke buffer tegen radicalisering. Eenzijdige berichtgeving in de media kan het vertrouwen ondermijnen: dat raakt aan de wortel van vertrouwen in de rechtsstaat, vertrouwen in de staat, vertrouwen in de medemens. De verwachting is dat institutioneel vertrouwen niet alleen samenhangt met sociaal vertrouwen, maar ook (negatief) met gevoelens van discriminatie. Mensen die zich meer gediscrimineerd voelen, of het gevoel hebben te worden achtergesteld op basis van hun groepslidmaatschap, zullen wellicht minder vertrouwen hebben in instituties van hun land.

2. Behoefte aan cognitieve afsluiting

Een behoefte aan cognitieve afsluiting kan worden gedefinieerd als 'de behoefte aan duidelijke kennis over bepaalde zaken'. Mensen met een sterke behoefte aan cognitieve afsluiting geven de voorkeur aan duidelijke, zwart-wit-conclusies zonder ambiguïteit en ze vermijden ambivalentie. Mensen met een lage behoefte aan cognitieve afsluiting zijn beter in staat om de grijstinten in de wereld te zien, waardoor ze een extremistische boodschap wellicht sneller in twijfel zullen trekken.

3. Een zoektocht naar betekenis

Een zoektocht naar betekenis wordt gedefinieerd als een fundamentele wens van mensen om 'ertoe te doen', iemand te zijn en gerespecteerd te worden. Mensen die een minder sterke zoektocht naar persoonlijke betekenis ervaren zijn weerbaarder. Een zingevingzoektocht speelt niet alleen een rol bij gevoeligheid voor radicalisering, maar kan juist ook een belangrijke rol spelen bij weerbaarheid tegen radicalisering.

⁹ Mann, L., Doosje, B., Konijn, E., Nickolson, L., Moore, U., & Ruigrok, N. (2015). Weerbaarheid tegen radicalisering en extremisme: Welke factoren bepalen of iemand weerbaar is tegen extremistische invloeden en zijn deze factoren meetbaar? Magazine Nationale Veiligheid en Crisisbeheersing, 13(4), 24-25.

4. Multiple groepslidmaatschap

Multiple groepslidmaatschap houdt in dat een persoon lid is van, of hoort bij, verschillende groepen. Uit onderzoek blijkt dat het behoren bij meerdere groepen, ofwel divers groepslidmaatschap, personen weerbaarder maakt in de context van ingrijpende levensgebeurtenissen of veranderingen en (fysieke) uitdagingen. Dit omdat men makkelijker met verschillende mensen in aanraking komt, en zwart-wit-denken (uiting van behoefte aan cognitieve afsluiting) moeilijker kan zijn.

Afgaande op de mogelijke indicatoren van weerbaarheid tegen extremistische boodschappen die het WODC heeft opgesteld, is het van groot belang dat op verschillende fronten gewerkt wordt:

- a. Versterk het institutioneel vertrouwen onder jongeren die zich afgesneden en in de steek gelaten voelen. Dat geldt voor jongeren die te maken krijgen met discriminatie op straat of op de arbeidsmarkt, of met vruchteloos zoeken naar een stageplek. Maar ook voor kansarme autochtone jongeren die zich over het hoofd gezien voelen.
- b. De behoefte aan een fundamentele rol en persoonlijke betekenis is niet alleen een risico, maar juist ook een kans. Geef jongeren de kans om daar werk van te maken, om zich nuttig te maken voor de samenleving en zich gewaardeerd en gezien te voelen.
- c. Bied jongeren *vrijheid van identiteit*. Sluit ze niet op in een aspect van hun identiteit, maar spreek ze op verschillende talenten en/of eigenschappen aan. Laat zien dat je ze niet in de bekende hokjes stopt.

Goede voorbeelden

Verhalen die vertellen hoe het wel kan

Tijdens de verkenning kwamen er een aantal bijzondere initiatieven en interessante, goede praktijkvoorbeelden langs. De volgende 'goede voorbeelden' zijn daar een selectie uit, die zeker niet volledig te noemen is. Ook in Utrecht, Groningen, Amersfoort en andere gemeenten zijn er vele geweldige initiatieven binnen het sociaal domein en het onderwijs te vinden, gericht op het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Onderstaande voorbeelden zijn zodoende meer een amuse bouche, om uw kennispapillen voor te bereiden op verder onderzoek.

HOGESCHOOL ROTTERDAM - Aanpak zorgwekkend gedrag

Wat?

Het voorkomen van radicalisering en polarisatie wordt bij de Hogeschool Rotterdam niet als apart thema opgepakt, maar als uitingsvorm van zorgwekkend gedrag. De hogeschool geeft trainingen over zorgwekkend gedrag aan begeleiders, beveiligers en docenten. Radicalisering komt daar ook aan de orde, ongeacht de ideologie, maar meer vanuit vraagstukken rond polarisatie en segregatie. Zorgen dat je in gesprek blijft, is daarbij een belangrijke boodschap.

Voor wie?

De Hogeschool Rotterdam heeft een divers leerlingenbestand met 37.000 studenten. Er werken 3150 medewerkers. De school heeft een sterke regionale functie en krijgt te maken met studenten met diverse problematiek zoals psychische problemen, agressie, radicaliserende studenten, loverboys, stalking en uithuwelijking.

Project in kort

Bij een melding van zorgwekkend gedrag, vindt er multidisciplinair overleg plaats tussen de betrokken docent, studentenbegeleider en een jurist. Daarbij wordt gekeken naar wat je intern en met elkaar kunt doen. Dat overleg levert naast nieuwe inzichten en informatie ook altijd de bevestiging op dat radicaliseringscasuïstiek ook altijd een zorgverhaal is. En dat iemand ook vaak iets in verwardheid roept. Met elkaar wordt intern gekeken naar de beste aanpak.

Hogeschool Rotterdam heeft ook het keuzevak 'een nieuwe realiteit' ontwikkeld. Daar staan zorgwekkend gedrag, grondrechten en het ontwikkelen van eigen talenten op het programma. Daarnaast heeft de Hogeschool Rotterdam in samenwerking met het programma Integraal Veilig Hoger Onderwijs (IVHO) de e-learningmodule zorgwekkend gedrag ontwikkeld. Om docenten en andere professionals binnen het hoger onderwijs te helpen deze signalen te herkennen en een handelingsperspectief te bieden om verder stappen te ondernemen:

<https://www.integraalveilig-ho.nl/instrument/e-learning-zorgwekkend-gedrag/>

Betrokken partijen

De Hogeschool Rotterdam is als onderwijsinstelling niet een vanzelfsprekende gesprekspartner in het casuoverleg binnen het veiligheids- of zorgdomein. Dat komt ook doordat casuoverleggen lokaal georganiseerd zijn en de Hogeschool Rotterdam een regionale onderwijsinstelling is.

Spin in het web is de manager Integrale Veiligheid. Die werkt niet alleen aan concrete veiligheidstaken zoals het vergroten van het veiligheidsbewustzijn, goed ontsloten noodwegen, werkende installaties of het beschermen van leerlingen en medewerkers tegen agressie, cybersecurity en crisismanagement, maar is ook nadrukkelijk gericht op de aanpak van zorgwekkend gedrag. De manager Integrale veiligheid streeft ernaar het gesprek in de docententeams tot stand te brengen over actuele gebeurtenissen en ontwikkelingen in de samenleving.

Ervaringen

De Hogeschool Rotterdam erkent dat het moeilijk is om een norm te stellen, om met elkaar te bepalen wat de rol van docenten is bij het vormen van een gemeenschap in de klas. Om vandaar uit het moeilijke gesprek in de klas te voeren. Er zijn tips en trucs en er is begeleiding voor docenten. Maar een belangrijk uitgangspunt is om als school ergens voor te staan, waaronder pluriformiteit en inclusiviteit. Respect voor elkaar. Ophouden met wij-zij-denken en werken vanuit een positieve insteek en daarbij de goede samenwerkingspartners en verbanden zoeken.

Meer weten?

Paul Goossens: p.a.m.goossens@hr.nl

SPIRIT - Adviespunt radicalisering en polarisatie

Wat?

Het Adviespunt radicalisering en polarisatie binnen Spirit, een jeugdzorg organisatie gevestigd in Amsterdam en omgeving, waar een groeiend aantal professionals steeds meer te maken kreeg met vraagstukken rond radicalisering en polarisatie. In de begeleiding werd gemerkt dat er veel verwarring bij hulpverleners was rond radicalisering en geloof. Daarom is dit Adviespunt opgericht.

Voor wie?

Dit is gestart als adviespunt voor Spirit-medewerkers, maar krijgt inmiddels steeds meer vragen binnen van collega instellingen.

Project in kort

Vanuit het Adviespunt is een training ontwikkeld, die alle aandachtsfunctionarissen hebben gevolgd. Het Adviespunt heeft inloopsprekuren, maar is ook op andere momenten te bereiken voor directe ondersteuning. Medewerkers van het Adviespunt zitten zo nodig ook bij de interne casustafel-overleggen. Daar worden complexe zaken met een psycholoog of orthopedagoog besproken. Indien nodig zorgt het Adviespunt, dat er rond radicaliseringvraagstukken ook externe experts aanwezig zijn.

Betrokken partijen

Collega zorginstellingen, partners uit het veiligheidsdomein en het sociaal domein en het onderwijs.

Ervaringen

In de begeleiding vanuit het Adviespunt werd gemerkt dat er vooral veel verwarring bij hulpverleners was. Het Adviespunt benadrukt in de begeleiding, dat deze jongeren in principe dezelfde aanpak vragen als jongeren die andere vormen van zorgwekkend gedrag vertonen, zoals loverboys of bij criminaliteit. Het belangrijkste als hulpverlener is goed contact leggen. De training gaat uit van de kracht van de professionals, streeft ernaar deze kracht te versterken. Met presentie omgaan met jongeren, stel vragen, wees daar niet bang in. Reflectie binnen de organisatie is eveneens erg belangrijk: 'present zijn in het contact met elkaar'. Er is veel aandacht voor ondersteuning van de professionals, door vanuit de organisatie aandacht en ruimte aan de verschillende emoties, normen en waarden onder haar medewerkers te geven. Dat begint bij aandacht voor hoe de professional de situatie zelf ervaart en beoordeelt na een heftige gebeurtenis of aanslag. In teams, via intranet en andere kanalen wordt het gesprek hierover aangegaan.

Meer weten?

Marijke Melissen: m.melissen@spirit.nl

TILBURG - Integrale samenwerking

Wat?

Netwerk Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen (SOMS). Het netwerk is erop gericht het handelen van professionals te versterken door middel van een signaleringsnetwerk, trainingen en een kennistafel. Het basisnetwerk bestaat uit professionals in de breedte; onderwijs, zorg, gemeente, handhaving, buurt, sport, justitie, schoolmaatschappelijk werk, HALT. De professionals van deze organisaties zijn getraind door jongerenwerkers van R-newt van Contour de Twern. Die gezamenlijke training heeft geleid tot een stevig cross-sectoraal netwerk op gemeentelijk niveau, waarbij professionals elkaar kennen en makkelijk kunnen vinden. Met het jongerenwerk in een centrale positie waar veel deskundigheid zit, en die waar nodig ondersteuning biedt en als back-up dient. Dat laatste geldt in toenemende mate voor het onderwijs. Het netwerk wordt continue geactiveerd, mogelijkheden tot handelingen worden gezocht en gepromoot. Het is laagdrempelig, men weet elkaar snel te vinden, er is mogelijkheid tot sparren en indien nodig maatwerk te bieden. Het voorkomt te zware inzet, maar zorgt ook voor snel handelen bij echte signalen.

Voor wie?

Professionals in de breedte: onderwijs, zorg, gemeente, handhaving, buurt, sport, justitie, schoolmaatschappelijk werk en HALT. Deels zijn ook diverse gemeenschappen en zelforganisaties betrokken.

Project in het kort:

Tilburg is met name als casus interessant gezien hun ervaring met het versterken van het netwerk onder professionals (zie hieronder de tweede ring). Die is ontstaan vanuit signalen bij R-newt (R-newt is het jongerenwerk dat valt onder welzijnsorganisatie Contour de Twern). R-newt kreeg steeds meer signalen, dat de jeugd zich niet meer prettig voelde. R-newt zag ook de voedingsbodem voor polarisatie toenemen en heeft zich de vraag gesteld hoe ze de betreffende jongeren er weer bij konden krijgen. R-newt heeft vervolgens een team samengesteld dat een stevige training heeft gehad. Een training die het team met behulp van externe deskundigen zelf ontwikkeld heeft. Vervolgens waren er in de regio incidenten rond radicalisering. Omdat R-newt reeds in alle haarvaten binnen de gemeente zat, heeft deze organisatie vanuit de gemeente de opdracht gekregen om het netwerk op te bouwen. Dit netwerk heette eerst signaleringsnetwerk en heet nu Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen (SOMS).

Uitgangspunten zijn:

- Gebruik bestaande netwerken, beperk nieuwe structuren,
- Trek geen strikte scheidslijnen tussen repressie en preventie.

Binnen het actieplan zijn drie ringen te onderscheiden:

1. De eerste ring rond het kernteam gezagsdriehoek dat gericht is op repressie: dit was er al. Het kernteam heeft iedere maand vast overleg. Doel is het duiden en wegen van signalen en zorgen. Het kernteam werkt niet met zware protocollen en convenanten. Het gebruikt vooral eigen informatiebronnen. Als een casus naar het casusoverleg moet, gaat het naar het veiligheidshuis. Standaard is er contact met het jongerenwerk.
2. Een tweede ring van professionals gericht op het versterken van hun handelen. Hieronder valt het signaleringsnetwerk, training en de kennistafel. Aan deze tweede ring wordt via R-newt van Contour de Twern invulling gegeven.
3. De derde ring is gericht op de weerbare samenleving en met name op support van de gemeenschappen en contact onderhouden met instellingen (voor religie, sport en cultuur). Zo is er een bijeenkomst met 26 religieuze organisaties geweest waar het manifest voor een tolerante samenleving is getekend. Een tolerante stad betekent volgens de betrokkenen wederzijdse acceptatie, respect en onderling begrip en verbondenheid. Invulling geven aan de derde ring is het moeilijkst. Allerlei ingrediënten moeten nog één geheel worden.

GEMEENTE TILBURG

Betrokken partijen

Onderwijs, zorg, gemeente, veiligheidsdomein, sportverenigingen, schoolmaatschappelijk werk, HALT.

Ervaringen

In het begin werd heel snel zwaar ingezet, gericht op repressief handelen. Daar kan een jongere door beschadigd raken of juist ondergronds gaan. Daar heeft men van geleerd. De aanpak is succesvol door de volgende elementen:

- De rol van de gemeente is gericht op het verbinden en het betrekken van alle stakeholders. *Een bottom-up approach*. De gemeente houdt een actieve rol, vooral naar de verschillende organisaties. Is responsief. Heeft daarin een 'warme maar strenge' aanpak. Vraagt om commitment, is duidelijk in dat ze verwachten van organisaties dat ze een actieve rol spelen. Dat de betrokken en getrainde personen een vraagbaak zijn binnen hun eigen organisatie.
- *De stevige en verbindende positie die het jongerenwerk heeft*. Daar is de expertise als eerste ontwikkeld en doorgegeven aan professionals binnen andere domeinen. Het jongerenwerk wordt erkend en benut in de expertise die het heeft en ingezet als back-up bij lastige situaties/casussen. Professionals leren meer kijken door de ogen van de jongerenwerker: van 2D naar 3D. Uitgangspunt van het jongerenwerk: iedereen doet en telt mee. Er wordt gewerkt vanuit relatie ontwikkeling en vanuit een lokale, educatieve agenda los van maatschappelijke vraagstukken.
- Door de gezamenlijke trainingen kennen de professionals uit de verschillende domeinen elkaar. Ze kunnen elkaar makkelijk vinden. Er is sprake van *vertrouwen en respect voor elkaars werk*.
- Door de gezamenlijke start, trainingen en samenwerking is er *eenzelfde oriëntatie* en wordt *dezelfde taal* gesproken.

Leerpunten die Tilburg noemt vanuit de casussen:

- Beperk je blik niet tot de gekende problemen,
- Doe het niet alleen, zoek experts en partners,
- Belast elkaar niet onnodig met informatie; niet te veel vertellen, verstoort niet de cliënt-professionalrelatie,
- Wees je bewust van de risico's,
- De gemeente heeft de regie, werkt vanuit meerdere sporen,
- Heb oog voor individuele eisen aan hulpverleners, niet iedereen kan dit doen. De volgende vaardigheden zijn belangrijk:
  - professionaliteit, flexibiliteit, creativiteit,
  - buiten de kaders en hokjes denken,
  - een open houding: durf vragen te stellen zonder oordeel,
  - antropologische kennis van verschillende bevolkingsgroepen is belangrijk,
  - kennis van specifieke barrières door migratie en cultuur.

Meer weten?

Michael Rol: michael.rol@tilburg.nl

OUMNIA WORKS – Weerbaar opvoeden in Den Haag

Wat?

Oumnia Works is een vernieuwend, educatief empowermentprogramma dat in 2015 door en voor (moslim)moeders in de Schilderwijk in Den Haag is ontwikkeld. Het programma is in samenwerking tussen Steunpunt Sabr en de gemeente Den Haag tot stand gekomen en is vanuit de behoefte van moeders ontstaan.

Voor wie?

Voor islamitische moeders die met opvoedvraagstukken worstelen. Zelf zijn de betrokken islamitische moeders vaak autoritair opgevoed met alleen Nederland 1. Deze moeders hebben het gevoel, dat ze geen regie meer hebben over de opvoeding van hun kind. Zij ervaren dat nu veel meer partijen te maken hebben met de opvoeding van hun kind en ze zien de groeiende invloed van social media. Oumnia Works merkt dat ook veel tweede en derde-generatie moeders in de training kampen met een groeiende kloof met hun kinderen. Een groep samenwerkende professionals heeft dit programma ontwikkeld. Daarbij is rekening gehouden met commentaren, reacties en vragen van ongeveer 120 moeders met schoolgaande kinderen, die hebben deelgenomen aan try-outs van het programma. Op deze manier is gewaarborgd dat het programma Oumnia Works aansluit bij de leef- en belevingswereld van de betreffende moeders.

Project in het kort

Een empowermentprogramma dat verschillende thema's behandelt en moeders verschillende tools aan reikt. Tijdens zeven bijeenkomsten worden opvoedkundige vragen besproken, wordt ingezoomd op contact met je puber, social media opvoeding en identiteit en burgerschap. Via een educatief spel met opdrachten worden diverse opvoedkundige vragen besproken. De moeders gaan daarbij met elkaar in gesprek over (lichtere en zwaardere) opvoedingsvragen. Vragen als, waar lopen jongeren tegen aan, waar lopen islamitische ouders tegen aan en hoe kun je die ondersteunen, staan centraal. Tijdens de bijeenkomst over social media krijgen de moeders inzicht in wat er op internet en via sociale media gebeurt, hoe deze nieuwe media werken en hoe zij met hun kinderen daarover in gesprek kunnen gaan. Moeders kunnen tijdens of na het volgen van de training met hun hulpvragen terecht bij de helpdesk van Oumnia Works.

Betrokken partijen

Op dit moment vinden de voorbereidingen plaats om de methode van Oumnia Works in tien andere gemeenten uit te rollen.

Ervaringen

Veel (moslim) jongeren worstelen met de vraag hoe je in een westerse samenleving een goede burger kan zijn met behoud van je eigen religieuze en culturele achtergrond. Ook de vraag komt aan de orde, hoe je als ouder jongeren hierin kunt begeleiden. Ook wordt aandacht besteed aan het ontstaan en het verloop van radicaliseringsprocessen. Naast peer-to-peer-ondersteuning wordt ook ingezoomd op waar je terecht kunt met opvoedvragen of als je je zorgen maakt over je kind. Indien mogelijk of gewenst worden pedagogische hulpverleners bij de training uitgenodigd. Dit met het doel om het wantrouwen bij moeders tegen preventieve opvoedhulp weg te nemen en hen te stimuleren eerder bij deze hulpverleners aan te kloppen met opvoedvragen. De ervaring van Oumnia is dat na de eerste twee bijeenkomsten het vertrouwen binnen de groep zodanig is, dat de moeders open over hun dilemma's en angsten praten. Voor velen is dat de eerste keer dat ze dit kunnen en durven. Dat maakt het als peer-to-peer-project ook een waardevol programma.

Meer weten?

Karima Sahla: karimasahla@oumniaworks.nl

DIVERSION - Hoe voer je het moeilijke gesprek?

Wat?

Veel professionals in het onderwijs en het sociaal domein worstelen met de momenten dat je het gesprek aan moet gaan over onderwerpen, waarbij jongeren soms lijnrecht en ongenueanceerd tegenover elkaar staan. Hoe voer je dat gesprek? Wat is jouw rol als professional? Hoe zit het met jouw eigen normen, waarden en grenzen? Er is een groeiend ondersteuningsaanbod om professionals bij deze lastige taak te ondersteunen. Hier wordt één voorbeeld, bij Diversion, uitgelicht omdat deze gebruik maakt van 'peer educators'. Diversion is een organisatie voor maatschappelijke innovatie, die programma's heeft ontwikkeld om taboes en gevoeligheden bespreekbaar te maken en eveneens landelijk 'peer education expert' is.

Voor wie?

Voor professionals in het onderwijs en het sociaal domein. Diversion zet de peer-educator les- en preventiemethode in met jonge rolmodellen en/of ervaringsdeskundigen, die een gedeeld referentiekader hebben met leerlingen. Zo geven ze een impuls aan voorlichting, preventie en dialoog.

Project in kort

Peer education is de afgelopen jaren een effectieve methode gebleken bij de behandeling van lastige burgerschapsonderwerpen in de school. De peer educators delen vanuit hun persoonlijke achtergrond ervaringen en kennis en kunnen op positieve wijze de confrontatie en dialoog aangaan over onder andere botsende waarden. De insteek van de gesprekken ligt niet in het elkaar overtuigen, maar in het leren over de opvattingen van de ander. Jongeren voelen zich zo serieus genomen als gesprekspartner. In totaal heeft Diversion al meer dan duizend educators opgeleid en zijn er jaarlijks tussen de honderd en honderdvijftig peer educators tussen de 18 en 28 jaar actief. Eisen zijn dat jongeren bevlogen zijn en het leuk vinden om voor een groep te staan. Bij de werving en selectie streeft Diversion naar een diverse groep.

Diversion geeft aan dat in goede gesprekken in de klas:

- het belangrijk is om je eigen normatieve waarden te kennen. Wat vind ik en waarom?;
- je de leefwereld van de ander erkent'
- je gezond kritische vragen altijd beantwoordt (als je dat laatste niet doet gaan de jongeren zelf op zoek en kunnen dan terecht komen in 'gekleurde' media);
- het belangrijk is jongeren een spiegel voor te houden;
- je goed stilstaat met hoe om te gaan met verschil van mening, informatie uit verschillende bronnen en invalshoeken.

Betrokken partijen

Onderwijsinstellingen, gemeenten, SLO, het ministerie van SZW, VWS en OCW, lerarenopleidingen.

Ervaringen

Diversion heeft vanuit het peer-education methodiek eveneens de methode 'dialoog als burgerschapsinstrument' ontwikkeld, met als doel (toekomstige en beginnende) docenten in het po-, vo- en mbo-onderwijs beter toe te rusten om lastige onderwerpen te bespreken in de klas. Uitgangspunt zijn de vragen hoe (toekomstige) docenten het gesprek aangaan met leerlingen die zich bijvoorbeeld distantiëren van de waarden van de democratische rechtstaat, zich in mindere mate onderdeel voelen van de samenleving, of in hun zoektocht naar een eigen identiteit en overtuiging zich op confronterende wijze uitlaten. De vraag daarbij is hoe je als docent ervoor kunt zorgen dat ook jongeren onderling op kritische wijze met elkaar van gedachten leren wisselen. Binnen de methodiek zijn elementen van de peer-education methodiek praktisch toepasbaar gemaakt voor lerarenopleidingen. Op dit moment werkt Diversion aan een pilot om deze methodiek te vertalen naar jeugdzorginstellingen.

Meer weten?

Heleen Couzijn: info@diversion

DEN HAAG - convenanten tussen jeugd- en jongerenwerk, politie en onderwijs

Wat?

Een samenwerkingsconvenant tussen politie en het jeugd- en jongerenwerk in Den Haag over de invulling van hun samenwerking en op welke wijze er informatie wordt uitgewisseld.

Voor wie?

Voor jongerenwerkers, sociaal werkers en professionals binnen het veiligheidsdomein in de regio Den Haag en omstreken.

Project in kort

Xtra Welzijn (een bestuurlijke koepelorganisatie waar de Haagse welzijnsorganisaties MOOI, VÓÓR Welzijn en Zebra in zijn ondergebracht) heeft sinds 2016 een samenwerkingsconvenant met de politie afgesloten met samenwerkingsafspraken tussen politie en het jeugd- en jongerenwerk. Het is vrij uniek dat het jeugd- en jongerenwerk met de politie een convenant heeft. Het is een lang proces geweest in de aanloop tot het afsluiten van het convenant. Maar juist dat lange aanloopproces heeft geleid tot brede betrokkenheid en groot commitment bij beide organisaties. Zo zijn alle wijkagenten en jongerenwerkers goed op de hoogte van het bestaan van dit convenant en de reikwijdte van de afspraken.

Betrokken partijen

Politie, jeugd- en jongerenwerk en het onderwijs, voorschoolse basisgroepen en het schoolmaatschappelijk werk.

Ervaringen

De politie brengt op basis van de Beke shortlist *op systematische wijze periodiek de aard en omvang van problematische jeugdgroepen in hun wijk in beeld*. Ook het jeugd- en jongerenwerk richt zich op de hinderlijke en overlastgevende groepen. Waar het criminele groepen betreft richt het jeugd- en jongerenwerk zich op de omgeving van de betreffende jongeren en de meelopers binnen de groep. De laagdrempelige samenwerking en uitwisseling wordt door beide kanten als positief ervaren. De samenwerking met de politie heeft naast voordelen ook nadelen: jongerenwerkers worden soms als verrader gezien. Maar over het algemeen ervaart Xtra welzijn dat, als je open bent over je samenwerking met politie, onderwijs en ook ouders, jongeren dat niet altijd leuk vinden maar wel accepteren.

Ook met onderwijs is er een convenant. Het jeugd en jongerenwerk heeft overzicht: ze zien eerder de doorlopende lijn (broertjes en zusjes op het po, van jongeren met problematisch gedrag op vo en mbo). Het convenant is afgesloten met alle basisscholen, 140 voorschoolse basisgroepen en het schoolmaatschappelijk werk.

Meer weten?

Suus van Ekeren: www.xtra.nl

Overzicht kennis- en adviesorganisaties

Ondersteuning vanuit de (Rijks)overheid

Expert-unit Sociale Stabiliteit (ESS)

www.socialestabiliteit.nl

Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid (NCTV)

<https://www.nctv.nl>

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)

<https://vng.nl>

Rijksopleidingsinstituut Radicalisering (ROR)

<https://www.dji.nl/locaties/landelijke-diensten/rijksopleidingsinstituut-tegengaan-radicalisering/index.aspx>

ZonMw

<http://www.zonmw.nl/nl/>

Landelijke kenniscentra

Stichting School en Veiligheid

<https://www.schoolenveiligheid.nl>

Kennisplatform Integratie & Samenleving

www.kis.nl

MOVISIE

<https://www.movisie.nl/>

Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ)

<https://www.ncj.nl/>

Nederlands Jeugdinstituut (NJI)

<http://www.nji.nl/>

Pharos

<http://www.pharos.nl/nl/home>

TNO

<https://www.tno.nl/nl/>

Verwey Jonker Instituut

<http://www.verwey-jonker.nl>

Landelijk advies en ondersteuning

Familiesteunpunt radicalisering

<http://familiesteunpunt.nl>

Platform sociaal werk Nederland

<https://www.sociaalwerknederland.nl>

BV Jong

<http://www.bvjong.nl>

Diversie

<http://www.diversion.nl>

Anne Frank Stichting

annefrank.org

Radar Advies

<http://www.radaradvies.nl>

Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie (SIPI)

<http://www.s-ipi.nl>

Wegwijzer jeugd en veiligheid

<http://www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl>

Nederlandse Jeugdraad

<http://www.njr.nl>

Internationaal

Radicalisation Awareness Network (RAN)

http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/index_en.htm

IMPACT Europe

<http://impacteurope.eu>

Terra

<http://terra-net.eu/index.php>

Overzicht gesprekspartners

Voor deze verkenning is gesproken met vele professionals, deskundigen en bestuurders.
Uit privacy overwegingen worden hier echter niet alle namen gedeeld.

Carl Steinmetz	Arkin/Sinai Centrum	Carin Hoorn	Jeugdzorg Nederland
Hanneke Haanraads	Arkin/Sinai Centrum	Michiel Kuiper	Jeugdzorg Nederland
Gerdi Meyknecht	Associatie voor de Jeugd	Caroline Verkerk	Jeugdzorg Nederland
Felix Dronkers	Nederlands Instituut voor Psychologen	Eva Sonneveld	Landelijk parket
Luc van Leeuwen	Bekijk't	Folkert van Zaane	Landelijk parket
Mohammed Amessas	BV Jong	Fatiha Azzarhouni	Leiden Islam Academie
Niko de Groot	BV Jong	Maurits Berger	Leiden Islam Academie
Hicham Chara	Centrum voor Jeugd en Gezin	Gijs van Beek	Marokko.nl
Gon Mevis	Contour de Twern Tilburg	Jos van Kollenburg	MBO-raad
Cherif Al Maliki	Contour de Twern	Alet van Leeuwen	MBO-raad
Heleen Couzijn	Diversion	Erwin Pierik	MBO-raad
Kai Pattipilohy	Diversion	Rachida Azaoum	MeanderOmnium
Sarah	Familiesteunpunt Radicalisering	Hans-Wouter Edewaard	MeanderOmnium
Petra	Familiesteunpunt Radicalisering	Farid Bouchikhi	MeanderOmnium
Linda Terpstra	Fier	Erwin Hagen	MeanderOmnium
Bart Brandsma	Zeyn	C. Zoller	MeanderOmnium
Trudy Coenen	Montessori College Oost	Hilde Bakker	Movisie
Frank Koen	Adviseur Veiligheidshuizen Burgemeester Katwijk	Marijke Booijink	Movisie
Margalith Kleijwegt	Journalist	Jamal Chrifi	Movisie
Sofyan Mbarki	Landelijke Onderwijsraad	Annemarie van Hinsberg	Movisie
Bart Ongerling	Open Scholengemeenschap Bijlmer	Karin Houtzager	Movisie
Vera Bauman	Gemeente Rotterdam	Yvonne van Mierlo	Movisie
Judith Metz	Hogeschool Amsterdam	Sahar Noor	Movisie
Jean Tilly	Hogeschool Amsterdam	Gert van den Berg	Nederlands Jeugdinstituut
Paul Goossens	Hogeschool Rotterdam	Marja Valkesteijn	Nederlands Jeugdinstituut
Rose-Mary Hoek	Hogeschool Rotterdam	Sofie Vriends	Nederlands Jeugdinstituut
Joke Hermes	Hogeschool Inholland	Cilia Daemen	Nederlandse Jeugdraad
Ellis ter Beek	Horizon Jeugdzorg en Onderwijs	Tibbe Huizinga	Nederlandse Jeugdraad
Onderwijs	Horizon Jeugdzorg en Onderwijs	Merel Gilsing	Netwerk Filmeducatie – Eyefilm
Krijnie Schotel	Horizon Jeugdzorg en Onderwijs	Florine Wiebenga	Netwerk Filmeducatie – Eyefilm
Onderwijs	Horizon Jeugdzorg en Onderwijs	Raja Alouani	Centrum voor Jeugd en Gezin Haarlem
Hicham Chara	Centrum voor Jeugd en Gezin	Saliha Arraiss	Centrum voor Jeugd en Gezin Haarlem
Ine Spee	IVP	Chaja Deen	Nji
Bastiaan van Vliet	Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs, OCW	Rutger Hageraats	Nji
		Eva Sonneveld	Openbaar Ministerie
		Folker van Zaane	Openbaar Ministerie
		Karima Sahla	Oumnia Works

Hanneke van den Bent	Overleg Platform Radicalisering	Caroline Verhoeff Marcel van Berlo	Stichting Vreedzaam TNO
Mieke Broeren	Palier	Dr. D.A. van Hemert	TNO
Habib El Kaddouri en ouders	Platform Achterblijvers van het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders	Saadia Ait-taleb Petra Nijmeijer	Top 1000/Actiecentrum Veiligheid Amsterdam Top 1000/Actiecentrum Veiligheid Amsterdam
Elise van Bokhorst	PO-raad		Top 1000/Actiecentrum Veiligheid Amsterdam
Isadora Huber	PO-raad	Martijn Schippers	Top 1000/Actiecentrum Veiligheid Amsterdam
Simone van der Reep	PO-raad		Top 1000/Actiecentrum Veiligheid
Nicole Bogers	Nationale Politie	Megan Ben Messaoud-de Vries	Top 1000/Actiecentrum Veiligheid
Mohamed Sini	Nationale Politie		Universiteit Utrecht
Bram Sizoo	Dreigingsteam GGZ	S.M.A. Sieckelink	Vereniging Nederlandse Gemeenten
Nicole Tillie	Politie	Michiel Geuzinge	Vereniging Nederlandse Gemeenten
Marjolein van Tunen	Politie		Vereniging Nederlandse Gemeenten
Dirk Lont	Raad voor de Kinderbescherming	Jantine Kriens	Vereniging Nederlandse Gemeenten
Merel Molenkamp	RadarAdvies	Annemieke de Vries	Vereniging Nederlandse Gemeenten
Omar Ramadan	RadarAdvies		Verwey Jonker Instituut
Johan Cats	Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering	Eva Klooster Leonie van Mastrigt	Verwey Jonker Instituut Verwey Jonker Instituut
Halima Maakoul	Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering	Trees Pels Marjone Stekete	Verwey Jonker Instituut Verwey Jonker Instituut
Floor van Berkel	R-newt	Ron van Wonderen	Verwey Jonker Instituut
Issam Bulahruz	R-newt	Miriam Appelman	VO-Raad
Faysal Settoute	R-newt	Jeannetta van Baarsen	VU Amsterdam
Peter Snoeren	R-newt	Jacomijne van Baarsen	VU Amsterdam
Alice van der Mark	ROC Mondriaan	Joris Rijbroek	VU Amsterdam
Hanneke Haanraads	Sinai Centrum	Suus van Ekeren	Xtra
Gaby Linnewil	Sinai Centrum	Harm de Jonge	Xtra
Ernst Radius	Sociaal Werk Nederland	Frans Klaasen	Youke
Lex Staal	Sociaal Werk Nederland	Fawzia Nasrullah	Youke
Marijke Vos	Sociaal Werk Nederland	Anouchka de Ridder	Youke
Hicham Darif	Spirit		
Marijke Melissen	Spirit		
Mohammed Moumane	Spirit		
Marienne Verhoef	Spirit		
Anja Aaldering	Stichting MJD Groningen		
Niels Harbrink	Stichting MJD Groningen		
Theo Niemeijer	Stichting MJD Groningen		
Hester van Eerten	Stichting School en Veiligheid		
Klaas Hiemstra	Stichting School en Veiligheid		
Fleur Nollet	Stichting School en Veiligheid		

Literatuur

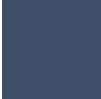
- Appiah, K. A.**, (2007), *The Ethics of Identity*, Princeton University Press, pag. 110.
- Bakker, E.** (2015). *Terrorism and Counterterrorism Studies. Comparing theory and practice*. Leiden University Press.
- Brandsma, B.**, (2016), *Polarisatie: Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*, BB in de Media.
- Feddes, A. R. Nickolson, L. & Doosje, B. J.** (2015). *Triggerfactoren in het radicaliseringsproces*. Expertise-unit Sociale Stabiliteit/ Universiteit van Amsterdam.
- Ghaemina, Somajeh**, (23 februari 2015). *Praten over radicalisering in de klas*. Dagblad Trouw.
- Gielen, A.J.** (2014). Antiradicalisering in België, Denemarken en Duitsland [Counter-radicalisation in Belgium, Denmark and Germany]. *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 2 (1), 20-23.
- Graaf, D. de., Pomeran, E. van, Goedhart, V., Otter, den M., Pattipilohy, K., en Bron, J.** (2016) *Methodiek. Dialoog als burgerschapsinstrument. Methodiekbeschrijving voor (toekomstige) docenten in het VO en MBO, SLO/Diversio*
- Kleijwegt, M.** (2016). *Twee werelden, twee werkelijkheden. Hoe ga je daar als docent mee om?* Den Haag: Ministerie OCW.
- Mann, L., Doosje, B., Konijn, E., Nickolson, L., Moore, U., & Ruigrok, N.** (2015). Weerbaarheid tegen radicalisering en extremisme: Welke factoren bepalen of iemand weerbaar is tegen extremistische invloeden en zijn deze factoren meetbaar? *Magazine Nationale Veiligheid en Crisisbeheersing*, 13(4), 24-25.
- Mann, L., Doosje, B., Konijn, E. A., Nickolson, L., Moore, U., & Ruigrok, N.** (2015). *Indicatoren en manifestaties van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen: een theoretische en methodologische verkenning*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- San, van M., Sieckelincx, S., en Winter, M. de.**, (2010). *Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Den Haag: Boom Lemma.
- Sieckelincx, S., Winter, M. de., Sikkens, E., San van, M.** (eds) (2015). *Formers and Families. Transitional journeys in and out of extremism in the United Kingdom, Denmark and the Netherlands*. Den Haag: NCTV.
- Witte, R.** (2017). *Wij zijn allemaal 'verontruste burgers'*. Expertise-unit Sociale Stabiliteit/EMMA, pag. 5/6.

Publicaties van het Radicalisation Awareness Network (RAN)

- RAN LOCAL**, *Cooperation between local authorities and schools in multi-agency interventions and the prevention of radicalization*, 22 – 23 February 2017
- RAN POLICY PAPER**, *Developing a local prevent framework and guiding principles*, November 2016
- RAN ISSUE PAPER**, **Lenos, S.**, *Tackling the challenges to prevention policies in an increasingly polarised society*, November 2016

Publicaties van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)

- 2014-33 *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (2014). Cok Vrooman, Mérove Gijsberts, Jeroen Boelhouwer (red.).
- 2015-22 *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (2015). Freek Bucx, Simone de Roos (red.).
- 2015-31 *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. (2015). Redactie: Willem Huijnk, Jaco Dagevos, Mérove Gijsberts, Iris Andriessen.
- 2015-34 *De sociale staat van Nederland 2015* (2015). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Iris Andriessen.

Dit is een gezamenlijke uitgave van

**Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap**

**Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport**

Eindredactie: Naima Azough

Fotografie: © Rebke Klokke (omslag , p. 13, p.18 en p.43)

© Willen Jan Ritman Fotografie (p.31)

www.rijksoverheid.nl

mei 2017